

PRIZMA

MESEČNE POLITIČKE ANALIZE

Izdavač

Centar za liberalno-
-demokratske studije

Redakcija

Ilija Vujačić, Boško
Mijatović (glavni
urednik), Slobodan
Samardžić, Dragor Hiber

Sekretar redakcije

Aleksandra Stankov-
-Mijatović

Grafički dizajn

Zoran M. Blagojević

Za izdavača

Zoran Vacić

Štampa: Goragraf,
Beograd, april 2003.

Izlazi jednom mesečno

Sva prava zadržava CLDS.

Prenošenje tekstova u
celini ili delovima
dozvoljeno je samo uz
navođenje izvora

Adresa izdavača

Beograd,
29. novembra 10/V

Tel/fax: 3225- 024,
tel. 322-55-17

Web sajt

www.clds.org.yu

E-mail

office@clds.org.yu

Sadržaj:

Ilija Vujačić **3**

Pregled meseca

Slobodan Samardžić **10**

Neodoljivi izazov vanrednog

Aleksandar Simić **18**

O vanrednom stanju i pravu

Božo Prelević **25**

Reforme u policiji Srbije

Boško Mijatović **33**

**Bogato i dosadno, ako je
ikako moguće**

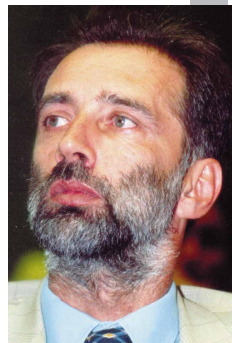
Pregled meseca

3. mart

Održana je prva, konstitutivna sednica Skupštine Srbije i Crne Gore, čime je započeo i proces uspostavljanja institucija nove državne zajednice. Rođena je nova državna zajednica kojoj se niko nije posebno obradovao i u ne baš svečarskoj atmosferi. O načinu na koji je došlo do redefiniisanja odnosa Srbije i Crne Gore, kao i o mukotrpnim „porođajnim mukama”, i samim ugrađenim u osoben karakter nove zajednice, dosta je rečeno. Ovde ću se zadržati samo na jednoj pFraktično-političkoj posledici koja proizilazi iz karaktera zajednice, institucionalne strukture i političkih snaga od čijeg delovanja će da zavisi njena skorija budućnost. Naime, našli su se u koalicionom zagrljaju federalisti i independentisti. Govori se o „realnoj i logičnoj koaliciji” DOS-a i DPS-SDP-a (Vuković), odnosno o potrebi sklapanja koalicionog dogovora (Mićunović). Neće biti da je toliko „logična” koalicija između onih koji su hteli zajedničku državu i onih koji su hteli razdvajanje. Ukoliko se, naravno, ovo „koalicija” ne shvati kao međusobno obavezivanje na održanje kompromisa kojim je nova zajednica i stvorena. U svakom slučaju ova koalicija će biti ona od čijeg odnosa i raspoloženja će i zavisiti buduća državna zajednica. Ali je odmah jasno da će i ova koaliciona saradnja biti u funkciji njihovih pojedinačnih republičkih interesa i pozicija. Otud, pa i prema institucionalnoj arhitekturi nove zajednice, načinu predstavljanja u njoj i načinu odlučivanja, nesumnjivo je da se sudbina i budućnost nove zajednice neće rešavati u njoj nego u sastavnim članicama i da će dometi njihove „savezne” (ili savezničke) politike zavisiti od koristi ili štete koju od toga mogu imati „kod kuće”.

4. mart

Šef UNMIK-a Mihael Štajner pozvao je ministarsku delegaciju vlasti iz Beograda na razgovor sa UNMIK-om i privremenim institucijama na Kosovu i Metohiji i predložio dnevni red sa sedam tačaka. Kolikogod se njegov predlog ograničavao na neka konkretna tehnička pitanja u pokrajini (saradnja na polju energetike, trgovine, transporta, registarskih tablica i dokumenata, ličnih karata i putnih isprava, obaveza socijalnog osiguranja i povraćaja katastarske dokumentacije) a ne sudbinska (povratak raseljenih, sloboda

1 CLDS; Fakultet političkih nauka, Beograd

kretanja, decentralizacija i upravljanje severnim delom Mitrovice) ipak se može reći da je inicijativa Predsednika Vlade Srbije da se pokrene stvar sudbine Kosova sa mrtve tačke urodila nekim plodom.

4. mart

Republički javni tužilac Siniša Simić imenovao je na osnovu Zakona o posebnim nadležnostima u suzbijanju organizovanog kriminala i korupcije, Jovana Prijića na funkciju specijalnog tužioca. On je prethodno bio zamenik republičkog javnog tužioca, zadužen za problematiku ratnih zločina. Odmah nakon imenovanja procurila je vest da je prvi specijalni tužilac bio član JUL-a od 1995. g. Ako je to tačno, onda je doista problematično da se član takve političke organizacije za koju se vezuju, najblaže rečeno, mnogi vidovi kršenja ljudskih prava, postavlja na tako važno mesto. Ali, kako nije do sada donesen nikakav zakon o lustraciji, niti je na bilo koji način pripadnost ovoj stranci učinjena zakonskim osnovom za nemogućnost obavljanja javnih funkcija, to što je neko bio član te stranke nikako ga – ni pravno ni politički – ne isključuje sa bilo kog položaja u zemlji. Možda ga isključuje moralno – i njega i one koji su ga predložili – ali ko još u Srbiji brine o moralu i moralnoj odgovornosti.

7. mart

Izabran je prvi predsednik državne zajednice Srbija i Crna Gora.

U svom prvom obraćanju delegatima Skupštine SCG Predsednik Marović je naglasio kao osnovni pravac delovanja „evropeizaciju Srbije i Crne Gore”, a kao jedan od prioriternih zadataka reformu vojske i saradnju sa Haškim sudom, koju je okarakterisao kao „imperativ”. Promena na nivou državne zajednice će sigurno značiti ubrzanje ovih procesa. Jasno je da postoji veći stepen slaganja o ovim vrućim pitanjima između DOS-a i DPS-SPD-a, nego što je postojao između DOS-a, s jedne strane i Koalicije za Jugoslaviju i DSS-a, s druge, tako da je za očekivati jednu lakšu i bolju komunikaciju sa međunarodnom zajednicom i bržu integraciju u evropske strukture.

10. mart

Delegacija SCG se sastala sa predstavnicima tužilaštva Haškog tribunala povodom pristupa istražitelja suda arhivama u Beogradu.

Savetnik ministarstva inostranih poslova Vladimir Đerić je obrazložio da Tužilaštvo „nema pravo to da zahteva, već samo da traži određene dokumente koji mogu da budu identifikovani”. Drugim rečima, potrebno je targetiranje pristupa i navođenje konkretnih dokumenata. Sudija Ričard Mej je rekao da Tužilaštvo nije uverilo Sudsko veće da mu treba dopustiti neselektivan pregled sveukupne arhive sa ciljem pronalaženja onoga šta im treba. To što nije dopušten opšti uvid u arhive predstavlja značajan uspeh naše diplomatije. Neizmerljiva je, međutim, šteta koja nam je već načinjena

u poslednje dve godine, jer su na osnovu ovih, kako je Sud sada utvrdio, neutemeljenih zahteva Tužilaštva, vršeni pritisci, uslovljavanja i donošene po nas nepovoljne odluke u međunarodnoj zajednici.

11. mart

Osnovana je Komisija za pripremu zakona o načinu i postupku donošenja Ustava, čiji je predsednik dr Vladan Batić, a zamenik dr Stevan Lilić, predstavnik DOS-a. Ustavni i Vrhovni sud su zakonodavnoj i izvršnoj vlasti održali neku vrstu lekcije, jer nisu poslali svoje predstavnike u Komisiju sa ispravnim obrazloženjem da „nije korektno da oni koji sude o primeni zakona njih donose”.

12. mart

Ubijen je predsednik Vlade Srbije dr Zoran Đinđić i to „u-po-be-la-dana” na vratima Vlade i u njenom dvorištu, gde bi po definiciji trebalo da bude najzaštićeniji i najbezbedniji. Pored toga što će ova činjenica prvo ukazati na slabost sistema zaštite i propuste u obezbeđenju, ona je odmah sugerisala i da se radi o jednoj unapred pažljivo isplaniranoj i profesionalno izvedenoj akciji, ali i o dalekosežnim namerama i motivima ovog ubistva. Odmah je bilo jasno da to nije samo još jedno u nizu ubistava sa ograničenim motivima, već da se iza toga krije nešto mnogo više. Zato je sa ispravnom pretpostavkom Vlade da atentat „predstavlja jasan pokušaj onih koji su i prethodnih godina pokušavali da zaustave razvoj Srbije i njenu demokratizaciju, da promene tok istorije i Srbiju ponovo izoluju”, unekoliko u raskoraku njena početna tvrdnja da je ubistvo delo jednog narko-klana koji se drznuo da na ovaj način spreči već pripremljene naloge za hapšenja petnaestočlane „zemunske grupe”.

12. mart

Rukovođena ocenom da je ubistvo premijera samo prvi u nizu eventualnih daljih poteza ka destabilizaciji prilika u zemlji, rušenju legitimno izabrane vlasti i restauraciji pređašnjeg stanja – ma šta to značilo – **Vlada je zahtevala, a v. d. predsednika Republike proglasila vanredno stanje** „s ciljem da se očuva bezbednost ljudi i imovine i sprovede odlučan obračun državnih organa sa organizovanim kriminalom.”

Proglašenje vanrednog stanja je izazvalo kritike opozicionih partija i predlaganje drugačijeg političkog reagovanja na ubistvo premijera, koje se kretalo od koncentracione vlade do raspisivanja vanrednih izbora. U tim predlozima kao da se nije sagledala sva ozbiljnost situacije, s uverenjem da je moguće razračunavanje sa organizovanim kriminalom redovnim merama, koje u prethodne dve godine nisu urodile plodom. Tačno je da je tragična smrt premijera posledica svega onoga što se nije uradilo u potpunoj demontaži bivšeg režima, kao i opšte političke nestabilnosti u zemlji. Partijski

kritičari vanrednog stanja, međutim, zaboravljaju da su za tu političku nestabilnost jednako odgovorni kao i sama vlast.

Činjenica je da je od proglašenja vanrednog stanja iz dana u dan dolazilo do sve većeg i većeg broja hapšenja i odmotavanja klupka zločina i kriminala, sa porastom ne samo broja uhapšenih nego i njihovog „značaja” od običnih narko-dilera, ucenjivača, otmičara i plaćenih ubica, do „ratnih veterana” i pripadnika JSO, bivšeg šefa DB, zamenika republičkog tužioca i sudije okružnog suda, da bi konačno bila rasformirana i zloglasna jedinica „crvenih beretki”. To ukazuje na spremnost i odlučnost vlasti da raskrsti sa organizovanim kriminalom ne samo u podzemlju, nego i na spratovima: u policiji, državnoj bezbednosti, sudstvu i tužilaštvu, čime je Vlada svoju početnu odluku o uvođenju vanrednog stanja dodatno legitimisala.

Vanredno stanje svakako nije stvar za pohvalu i najveću odgovornost što je do toga došlo svakako nosi aktuelna vlast. Ali iz toga ne proizilazi zaključak da ono nije bilo potrebno.

13. mart

Ubistvo srpskog premijera daleko je odjeknulo i izazvalo reakcije vodećih svetskih političara, koje nadilaze izraze saučešća koji se kurtoazno daju u takvim prilikama. Razlog je pre svega u visokom rejtingu i poštovanju koje je premijer kao svakako nesvakidašnja politička ličnost na ovim prostorima stekao u međunarodnoj zajednici, što se vidi i iz nekonvencionalnih izjava vodećih ličnosti evropske i svetske politike. Ali se radi i o svesti da bi obezglavlјivanje reformatorske struje u Srbiji moglo da dovede u opasnost ionako krhke i nestabilizovane demokratske institucije. Naknadna pamet je po ko zna koji put proradila kod svetskih moćnika i kreatora političkog javnog mnjenja u svetu. Kao što su tek naknadno priznate ogromne i brojne greške međunarodne zajednice u vezi sa poslednjim „balkanskim” ratovima na prostorima bivše SFRJ, tako i sada kao da se namah shvatilo da je podrška glavnom reformatoru Srbije bila minimalna, a zahtevi i očekivanja preveliki, izazivački i kontraproductivni. Prvo su odmah sledećeg dana Kris Paten i Havijer Solana došli u Beograd izražavajući podršku Vladi, potom je Peter Šider pozvao Komitet ministara da SCG primi u Savet Evrope, kao „pozitivan signal” umesto ranijeg krutog i bahatog insistiranja na „saradnji sa Hago” i licitiranja oko konkretnih oblika šta to znači. Došla su i obećanja nekih novih kredita i povoljnijih trgovačkih i finansijskih aranžmana.

Da li je time priznato da je politika uslovlјavanja bila greška i da li je ovo samo iskupljenje ili i prihvatanje dela odgovornosti za trenutno stanje u Srbiji? Svi su grešili u protekle dve godine i bivša savezna i republička vlast, i DOS i DSS, i EU i SAD – svako na svoj način i svi su na izvestan način odgovorni za stanje koje je omogućilo da se ovako nešto desi. Da li je Srbija morala ovako veliku cenu da plati? I da li će aktuelna vlast znati da iskoristi priliku da obavi poslove koje je zapustila? Odgovornost je na njoj ali i na svim demokratskim političkim snagama.

15. mart

Uz najviše državničke počasti u Aleji velikana je **sahranjen Zoran Dindić**. Na sahrani je bilo 70 delegacija iz sveta i nekoliko stotina hiljada građana. Premijera su ispratili oni koji su uz njega šetali i demonstrirali ulicama Beograda i Srbije u prethodnih deset godina sa zajedničkim ciljem da stvore bolju i evropsku Srbiju.

19. mart

U brzom i efikasnom uspinjanju organa gonjenja „**stepenicama zločina**” stiglo se i do samog vrha tužilaštva. Uhapšen je zamenik republičkog javnog tužioca Milan Sarajlić, koji je pre mesec dana postavljen i za zamenika specijalnog tužioca. Na mesto zamenika republičkog javnog tužioca postavljen je pre godinu dana. Prethodnih deset godina je proveo na mestu zamenika okružnog javnog tužioca u Beogradu, a kolege su još tada hodnik u kome se nalazila njegova kancelarija nazivale „Čumićevo sokače”! Pored svih pohvala vlastima za ovo hapšenje, ipak se postavlja pitanje kako se moglo desiti da neko ko je bio na tako visokom položaju u gradu u kome je izvršeno najviše nerazjašnjenih ubistava, otmica i zločina koji nisu kažnjeni, mogao da napreduje i nakon promene režima.

20. mart

Sat vremena nakon isteka ultimatumu koji je dat Sadamu Huseinu započeo je drugi zalivski rat. Svetski policajac je odlučio da demonstrira svoju silu. Nije pomoglo ni to što inspektori UN nisu pronašli nikakve podzemne biološke i hemijske instalacije, niti dokaze da Bagdad poseduje programe razvoja nuklearnog oružja. Nije pomoglo ni odlučno suprotstavljanje Francuske, Kine i Rusije u Savetu bezbednosti. Još manje je pomogao talas protesta širom sveta koji traje već mesec dana, kao ni ankete koje su pokazale da je npr. u Nemačkoj protiv rata 86% stanovništva, Francuskoj, više od 80%, u Italiji i Španiji dve trećine, u Britaniji 75%, a u SAD samo 56% za rat pod uslovom podrške Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija.

Postoji realna opasnost da se od „zalivskog rata” to pretvori u neki širi, regionalni i opasniji kontinentalni ili čak globalni.

21. mart

Ministar pravde, Vladan Batić, je izjavio da „ima indicija da su i neki drugi ljudi i iz tužilaštva i iz sudstva umešani u vršenje krivičnih dela”. Ministar je „otkrio vodu”. Pa, svakome je na osnovu onoga što se događalo sa nerazrešenim zločinima i neosuđenim zločincima bilo jasno da nije sudstvo jedini problem u pravosuđu i da je ministar umesto februarskog preganjanja sa sudijama trebalo da zaviri i u onaj resor kome je neposredno nadređen i gde ima neposredne ingerencije da interveniše.

Istovremeno, hapšenje zamenika republičkog javnog tužioca i suspenziju tužioca kao da je „jedva dočekala” stranka ministra unutrašnjih poslova da bi lopticu „objektivne odgovornosti” svog predsednika stranke prebacila u susedni resor.

21. mart

Profesor Beogradskog univerziteta Aljoša Mimica dobio je pismo grupe „Patriota Srbije” sa pretnjom da se iseli ili će proći kao nestali dekan Hemijskog fakulteta Predrag Polić. Policija je preduzela istragu. Ostaje da se vidi da li će i u ovom slučaju da se pokaže efikasnom, kao u borbi protiv organizovanog kriminala. Procesuiranje ovakvih pretnji različitih grupa desnog ekstremizma je jednako važno za uspostavljanje demokratskog ambijenta, koliko i razbijanje kriminalnih grupa.

25. mart

Uhapšen je atentator na Zorana Đinđića, bivši zamenik komandanta JSO i odlukom Vlade rasformirana Jedinica za specijalne operacije. To je nesumnjivo odlučujuće ubrzalo razmotavanje klupka zločina, jer su privedeni i neki pripadnici MUP-a, BIA-e i pravosuđa. A to je već indikator da je „režim državne bezbednosti” koji je bio uspostavljen u Miloševićevom režimu i dalje delovao u pojedinim svojim segmentima i verovatno nalazio nove kanale svog održanja.

29. mart

Najzad je razjašnjen nestanak Ivana Stambolića i uhvaćeni počinioci njegove otmice i ubistva. Tim povodom vlast je otvorenije počela da govori o političkom kriminalu i politički inspirisanim i naručenim ubistvima. Čini se da je i sama vlast začuđena i zatečena razmerama organizovanog kriminala i svojevrsne simbioze politike, kriminala, tajnih službi, specijalnih odreda, mafije, ratnih zločinaca, nazovi patriota i branilaca „nacionalnog dostojanstva i ponosa”, ratnih profitera i pljačkaša.

30. mart

Predsedništvo DOS-a je odbilo Štajnerov predlog o prenosu nadležnosti međunarodne zajednice na privremene kosovske institucije. Povodom „Štajnerovog papira” se postavlja pitanje iskrenosti njegovog prethodnog predloga od 4. marta da pozove ministarsku delegaciju iz Beograda na razgovor o „tehničkim pitanjima” u pokrajini. Malo je nelogično da se pozitivno odgovori na predloge iz Beograda koji bi trebalo da vode rešavanju problema, a da se istovremeno priprema prenos vlasti na privremene kosovske institucije. Ili se radi o kontinuitetu dvoličnog i pristrasnog ponašanja civilnih administratora na Kosovu i Metohiji.

31. mart

Skupština Srbije i Crne Gore je ratifikovala Statut Saveta Evrope.

Tako je ispunjen neophodan poslednji uslov da SCG 3. aprila bude primljena u Savet Evrope i da se time otškrinu vrata i drugih evropskih integracija. Senku na ovaj događaj ipak baca činjenica da se to najverovatnije ne bi desilo da se s promenom politike EU nakon ubistva premijera nije odustalo od uopštenih zahteva za saradnju sa Haškim tribunalom.

Slobodan Samardžić¹

Neodoljivi izazov vanrednog

Posle dve i po godine horizontalnog hoda na prvoj stepenici tranzicije, Srbija se, eto, našla u vanrednom stanju. Ubistvo premijera bio je dovoljan razlog da vlasti prionu ovoj krajnjoj meri. Prva pomisao je da će vanredno stanje za određeno vreme usporiti i odložiti započete promene u ekonomiji, društvu i političkom sistemu. Ali, kada se bolje razmisli, vidi se da posledice neće biti dramatične. Srbija je najmanje godinu i po dana u svakom pogledu u stagnaciji, a u oblasti političkog sistema ona je nazadovala. Proglašenje vanrednog stanja simbolisalo je tu nezavidnu situaciju Republike. To je učinio ustavno nepostojeći vršilac dužnosti predsednika

Republike na neodređeno vreme.

Hvatanje članova kriminalne družine koja je počinila zločin nad predsednikom vlade razlog je uvođenja vanrednog stanja. Te aktivnosti organa reda i gonjenja nisu u neposrednoj vezi sa generalno lošim stanjem u Srbiji. Da budem precizniji, nisu kriminalci, koliko god ih bilo, odgovorni za stagnaciju reformi i gotovo blokirani politički proces u poslednjoj godini i po. Za opšte stanje u državi uvek su odgovorni političari, i to isključivo oni na vlasti. Ako bismo bili više benevolentni prema ovim današnjim pravdajući ih objektivnim okolnostima, morali bismo, takođe, da revidiramo našu sliku o Miloševićevoj vladavini. Ona se „objektivno” suočavala sa još težim problemima, sa raspadom države, međuetničkim ratom, ekonomskim sankcijama, secesijom dela teritorije i vojnom intervencijom najjače sile na svetu. Oštrica kritike tada je uzimala u obzir prvenstveno ono šta je vlast radila, a ne sa čim se suočavala. Smatralo se, s pravom, da je ovo drugo problem vlasti koji je trebalo da prepusti drugima (opoziciji) ukoliko nije bila sposobna da ga rešava. Nema razloga da tako ne bude i danas, retrospektivno od samog početka preuzimanja vlasti od strane DOS-a.

Od neredovnog do vanrednog stanja

Razlozi uvođenja vanrednog stanja opšte su poznati, izneti u prvoj Naredbi v. d. predsednika Republike od 12. marta. Događaj bez presedana traži hitno razrešenje i samim tim hitno i efikasno (po svemu vanredno) angažovanje policije, tužilaštva i sudova. U tu svrhu ograničavaju se neka procesna jemstva u aktivnostima hvatanja i privođenja osumnjičenih i u krivičnom postupku, vrši se određena personalna i institucionalna reorganizacija sudstva, u jednoj meri ograničava se sloboda javnog obaveštavanja i distribucije. Sve se

1 CLDS; Fakultet političkih nauka, Beograd

to može smatrati sredstvima za postizanje konkretnog cilja, a to je potpuno rasvetljenje nemilog događaja i sankciono delovanje države prema počiniocima.

Na ovom nivou aktivnosti državnih organa, vlasti ne treba da brinu oko podrške građanstva. Ali, svaka politizacija ovog slučaja nužno izaziva različite reakcije i unutrašnju poddelu po već ranije uspostavljenim linijama političkih podela u Srbiji. Iskúšenju politizacije nisu odoleli upravo nosioci vlasti. Njihov monopol na informisanje, znatno pojačan uvođenjem vanrednog stanja (posebno prvom i drugom naredbom v. d. predsednika Republike) pojačava efekat politizacije.

Šta ovde podrazumevam pod politizacijom? Ukratko, korišćenje vanrednog stanja za podizanje političkog rejtinga vladajuće strukture. Da odmah istaknem: ovako nešto krajnje je uobičajeno i poznato u političkoj istoriji i praksi. U političkoj teoriji prihvaćeno je da i u uzornim demokratskim državama stranka ili grupacija na vlasti vuče automatski prednost od vlasti za svoju ukupnu poziciju, što se u vreme izbora okorištava i do pet posto startne prednosti (iako je merenje neobično teško i u osnovi nepouzđano). Reč je o tzv. političkom višku vrednosti, ili političkoj renti, koja je, dakle, neizbežni pratilac fenomena vlasti kao takvog. Ako se takve koristi od vlasti izvlače u mirno vreme i redovnom stanju, srazmerno još veće izvode se u vanrednom stanju, kada vlastima po prirodi stvari stoje na raspolaganju obilatija i manje ograničena sredstva vladavine nego inače.

Slučaj politizacije o kome govorim ne potpada pod ove uobičajene primere vanrednog, a još manje redovnog stanja. Ovo je mnogo ozbiljniji slučaj utoliko što današnja politizacija vanrednog stanja u Srbiji nagoveštava bezobzirnu borbu vladajuće grupacije (DOS) za održanje na vlasti. U kom smislu bezobzirnu? U tom što vlast ni do sada nije delovala u okviru stabilnih institucija, niti je ikada pokazivala ozbiljnu nameru da ih stabilizuje, a po svojoj prilici to neće činiti ni u bliskoj budućnosti. (O ovome nešto kasnije).

Koji su pokazatelji politizacije vanrednog stanja? Njih je više.

- Prvi je opšteg karaktera. Njega vidim u sveprisutnom naporu da se javnom mnjenju nametne slika o ponovo uspostavljenom kontinuitetu sa 5. oktobrom. Simbolika 6. oktobra već je postala zaštitini znak svekolikog delovanja vlasti od 12. marta ove godine. Preko monopola na tumačenje i baštinenje tekovina 5. oktobra nastoji se popraviti dobrano poljuljani legitimitet ove vlasti. Nije, dakle, dovoljan uspešan obračun sa kriminalnim klanom, zbog čega je vanredno stanje i uvedeno. Ovoj aktivnosti i potonjem suđenju važno je obezbediti direktnu legitimacionu vezu sa 5. oktobrom i tako osigurati naknadnu selekciju pamćenja. Ko ne učestvuje u ovome, a to su stranke koje su u međuvremenu prešle u opoziciju, kao da nije učestvovao ni u petooktobarskim događajima. Pojam opozicije se volšebno premešta u okvir pojma „snage starog režima”.

Problem ove konstrukcije je sledeći. Od 5. oktobra 2000. godine do danas prošlo je dve i po godine. U tom periodu uspostavljen je i stabilizovan jedan sistem vlasti a da nije ni uspostavljen (nedostatak novog ustava) ni stabilizovan njegov okvirni institucionalni sistem. Snage izvođača mirne revoluci-

je (prvobitni DOS) podelile su se, i to sa manjim uticajem u biračkom telu onog dela koji je zadržao vlast. Brojna privredna klijentela starog režima akomodirala se u privredni sistem, kao i najveći deo rukovodeće policijske i pravosudne strukture u upravni i pravosudni sistem. Korupcija i kriminal samo su odstupili sa pojavnog ravni, zadržavši i većinu svojih kanala i svoju arhansku suštinu. Ukratko, Srbija se dovoljno udaljila od svojih petooktobarskih tekovina da bi bilo ko uspeo da poveže sadašnjost sa bliskom prošlošću. Takav pokušaj mogao bi biti samo predmet nove ideološke manipulacije, a bojim se da je ovih dana upravo to na delu.

Ostali pokazatelji politizacije vanrednog stanja koju sprovodi vlast su pojedinačni, ali svi oni osenčeni su ovom pretencioznom novom/starom legitimatijskom matricom.

- Povezivanje svog najvećeg političkog konkurenta, DSS, sa okrivljenima za ubistvo premijera. Za tu svrhu medijski je poslužila navodna podrška bivšeg predsednika SRJ „pobuni” (reč koja je pažljivo odabrana) JSO od novembra 2001. Posle razjašnjenja ovog već poluslučaja koje je stranka objavila (vid. „Vreme” od 27. marta o.g, str. 16) ovo se verovatno više neće potezati, ali nisu isključeni novi pronalasci takve vrste.
- Proglašenje nekih parlamentarnih stranaka „fašističkim”, uz pretnje njihovog zabranjivanja, sve uz medijsku kampanju o njihovoj direktnoj povezanosti sa zemunskim kriminalnim klanom. Kao što je poznato, o zabrani rada stranaka odlučuju isključivo sudovi i stoga bi bilo i mudrije i svrsishodnije da problem, ako ga ima, preuzmu tužilaštvo i sud, ta da se o ovako osetljivim pitanjem stranke i političari u javnosti pojave posle merodavnog dokazivanja, a ne pre. Što nije tako, nego upravo obrnuto, upućuje pre na potrebu političkog razračuna sa protivnicima nego na zakonski postupak, koji vanredno stanje ne isključuje.
- Penzionisanje 35 sudija neposredno po ubistvu premijera predstavlja demonstraciju zakasnele političke volje za personalnim pročišćenjem pravosuđa. Ono što dodatno izaziva sumnju u višak politizacije sadržan u toj odluci jeste trpanje u isti koš sedam sudija koji su postavljeni posle 5. oktobra (i to sa mandatom do kraja ove godine). Umesto zakonske lustracije neposredno posle velike političke promene, dobili smo faktičku lustraciju, i to dvostruku, posle dve i po godine. Tome se priključuju i slučajevi ostavki predsednice Vrhovnog suda Srbije, pod očiglednim političkim pritiskom, kao i republičkog javnog tužioca. Reč je takođe o pravosudnim funkcionerima, i to najvišim, imenovanim posle 5. oktobra.
- Javna zloupotreba ubistva bivšeg predsednika Srbije Ivana Stambolića. Pronalaženje njegovih posmrtnih ostataka i otkrivanje počinioca netom je iskorišćeno za politizaciju ovog monstruoznog čina. Odmah je usledila autoritativna interpretacija (političkih) motiva za ubistvo na osnovu navodne Stambolićeve želje da se kandiduje na predsedničkim izborima 2000. godine. Obojici prvaka Osme sednice spočitava se neopravdani politički iluzionizam, Stamboliću da je tada, krajem avgusta

2000, imao neke šanse da ugrozi Miloševića, a Miloševiću da se u vreme zahuktale kampanje Koštunice i DOS-a pribojavao baš Stambolića. Ova fantastična konstrukcija ima zapravo drugačije političke ciljeve. Reč je o kontinuiranoj praktičnoj reviziji Osme sednice koja se preduzima u delu oficijelne političke javnosti, kao i o rastu personalnog uticaja na sadašnju vlast tada poraženih političkih snaga. Stambolićev slučaj nije više stvar kriminalističke, već pre političke obrade. U budućem vlastodržačkom amalgamu ansambl poraženih na Osmoj sednici dobiće svoju praktičnu satisfakciju. Srbija srećno napreduje u osamdesete (pre Osme sednice) i sedamdesete.

- U medijskoj frakciji vanrednog stanja posebno se preoblikuje semantika patriotizma i patriotskog. Vezujući se doslovno (bez, recimo, predznaka „tzv.“) i isključivo za kriminalce, pojam dobija pervertirani sadržaj odvratnog i zločinačkog. U kontekstu naše najnovije istorije, koju su obeležili ratovi, sankcije i bombardovanje, prirodnom patriotizmu stanovništva, ma šta to konkretno značilo, naknadno se pripisuje krivica masovnog podržavanja zločina. Pojam, koji je inače nabijen emotivnim značenjem, treba izbaciti iz javne upotrebe, a to će se najbolje učiniti njegovom nasilnom asocijacijom sa ubicama premijera. Dugogodišnji specijalistički rad nekih nevladinih organizacija na ovom terenu sada se medijski usključuje u ovu simboličku operaciju.

Sasvim je moguće da pokazatelja ove osobene politizacije vanrednog stanja ima još, ali smatram da je navođenje ovih dovoljno da ilustruje i vrstu i količinu političkog viška vrednosti od vlasti koju nastoje sebi da obezbede današnji nosioci vlasti u Srbiji. Osnovno pitanje koje u nastavku želim da razmotrim jeste, šta je u prethodnom periodu od dve i po godine vlasti DOS-a uslovalo i omogućilo ovakvo *političko* ponašanje i delovanje u vanrednom stanju.

Već je pomenuto da razlog politizacije vanrednog stanja potiče od manjka političke legitimnosti vladajuće strukture u Srbiji. Svi pokazatelji raspoloženja biračkog tela govore da od momenta raskola u prvobitnom DOS-u vladajuća garnitura raspolaže sa oko 20 procenata podrške. Njena vlast nije zasnovana na izbornim rezultatima u jesen 2000. godine, već na veštom zadržavanju celokupne političke moći posle odvajanja DSS. U ovo je uložena velika politička energija i vreme. Institucionalne reforme, međutim, nisu bile obavljene. Srbija je dve i po godine živela u ustavnom i institucionalnom vakuumu, koji nije mogao biti pogodno tle ni za privredne ni za šire društvene reforme. Ne samo da nije donesen novi ustav, već je izostalo i novo političko zakonodavstvo, pre svega set izbornih zakona, te zakoni o političkim strankama i o njihovom finansiranju. Ova praznina najbolje se videla u dva pokušaja izbora predsednika Republike koji su propali, između ostalog, i zbog zakonskih prepreka. Na Miloševićeve zakone idealno se nadovezala miloševićvska praksa izbornih manipulacija koje su dosegle svoj cilj: Srbija je dobila protivustavnog v. d. predsednika Republike na neodređeno vreme („dok se ne donese novi ustav“), koji je i na rampu za lansiranje (položaj predsednika Skupštine) stao sticajem neuzorih parlamentarnih okolnosti.

Dugi period ustavnog i institucionalnog vakuuma iskorišćen je za uspostavljanje realnog sistema vlasti sa dominantnom ulogom izvršne vlasti. Ona je određivala parlamentarnu većinu u permanentnom procesu unutrašnje turbulencije najvišeg predstavničkog i zakonodavnog tela države. Mandati su nasilno uzimani, čitave grupe poslanika su isključivane iz Skupštine pa selektivno vraćane, stvarane su nove poslaničke frakcije-saveznici čak i iz redova starorežimske opozicije. Poslednji presuditelj strukture srpskog parlamenta bio je Administrativni odbor Skupštine, koji je pre nekoliko meseci sačinio autoritativni rezime jednogodišnjeg parlamentarnog inženjeringa vlade i paravlade (predsedništva DOS-a). Skupština Srbije ima definitivno 128 provladinih i ostatak (122) protivvladinih poslanika.

Osnovni problem sa današnjim vanrednim stanjem nije razlog njegovog uvođenja, već neredovno stanje koje mu je prethodilo i koje će mu po svoj prilici slediti. Slika postoktobarske Srbije je, nažalost, bezobzirna borba za vlast i za održanje na vlasti, a ne proces unutrašnjih reformi kojima u centru stoji konsolidacija pravnog i političkog sistema. Što je najgore, to se događa u periodu kada ono što se zove demokratska Srbija ima podršku više nego solidne većine biračkog tela, dakle priličnu legitimacionu komociju ne samo da homogeno sprovodi institucionalne reforme, nego i da civilizuje (institucionalizuje) sopstvene političke sporove. I još jednom da istaknem, odgovornost u politici uvek imaju neposredni nosioci vlasti. Apsolutna vlast ne samo da apsolutno kvvari, nego i proishodi apsolutnom odgovornošću.

Od vanrednog ka predustavnom stanju

Vanredno stanje Srbiji se dogodilo u vreme konačnog početka aktivnosti na promeni njenog ustava. Ne kažem da je to bila krajnja prilika da u Srbiji započnu ozbiljne institucionalne promene i da je ona sada, vanrednim stanjem, dovedena u pitanje. I pre zavođenja vanrednog stanja bilo je dosta predznaka da će nova ustavna politika biti samo produženje „redovne” politike drugim sredstvima, tj. da će se pomenuti parlamentarni inženjering vladajućih snaga nastaviti kroz ustavni inženjering. S druge strane, i pored vanrednog stanja koje će se svakako ukinuti, zadatak donošenja novog ustava nalaže doslovno svim javnim učesnicima da ovom poslu prionu krajnje ozbiljno, jer to uistinu jeste prilika da se iz ovog politički haotičnog stanja pređe u legitiman sistem vlasti.

Sudeći po dosadašnjim političkim istupima i javnoj raspravi, postoje tri pitanja oko kojih se vode ustavno-politički sporovi: postupak donošenja novog ustava Srbije, ustavni položaj predsednika Republike i ustavni koncept teritorijalne decentralizacije. Faktički, glavni spor je povodom prvog pitanja, jer ukoliko se ne obezbedi neka vrsta proceduralnog konsenzusa ili bar kvalifikovane većine za niz odluka kojima će se prići novom ustavu, drugo i treće sporno pitanje biće rešeno onako kako to bude želela trenutna prosta većina u Skupštini. A ona, ne samo da je legitimacijski problematična za svrhu donošenja novog ustava, već je posle niza unutrašnjih skupštinskih pretumbacija legitimacijski problematična i za redovan skupštinski posao.

Sva je prilika da će procedura za promenu ustava biti saobražena preferencijama artificijelne skupštinske većine, tj. današnjem vladajućem bloku u Srbiji. Sudeći po Predlogu zakona o načinu i postupku promene Ustava Republike Srbije, koji je dala posebna skupštinska komisija (tekst predloga od 27. marta) sve procedure odlučivanja biće saobražene prosto skupštinskoj većini; od obrazovanja Ustavne komisije, njenog sastava koji će obezbediti siguran većinski paket vladajućoj grupaciji, preko utvrđivanja teksta ustava koji će se proslediti Narodnoj skupštini, do usvajanja novog ustava, predloga o referendumu i ustavnog zakona za sprovođenje ustava. O svemu tome odlučuje najmanje 126 poslanika od 250. A ukoliko se ta većina odluči i za referendum, on postaje validan ako se za usvojeni tekst ustava opredeli više od polovine birača izašlih na referendum (čl. 9, st. 2 ovog predloga). Oni koji nisu dopustili da se iz Zakona o izboru predsednika Republike izbace odredbe o potrebnoj većini (polovina svih birača plus jedan) izašlih, sada treba da se izjasne da za promenu ustava takva većina nije potrebna.

Ako Skupština usvoji ovakav zakon o promeni ustava biće to pouzdani znak da se iz vanrednog stanja, kada se ono ukine, vraćamo u neredovno stanje i da se zarad održanja vlasti u institucionalom pogledu u Srbiji ništa neće promeniti. Javna diskusija, koja je predviđena da traje 45 dana, može da ukaže na mnogo racionalnija rešenja od onih koje zastupa vladina većina, ali ako ona budu dovodila u pitanje njenu vlast, obezbeđena je procedura da takva rešenja ne prođu.

Razume se, ovakav postupak treba da obezbedi prolaz upravo vladinih rešenja o dva najvažnija sporna pitanja – o ustavnom mestu predsednika Republike i o teritorijalnoj organizaciji vlasti. Ono što se zasad može nazreti, i zato moram da se ogradim od moguće pogreške, jeste rešenje o tzv. slabom predsedniku – biranom u parlamentu i sa ceremonijalno-protokolarnim ovlašćenjima, kao i zalaganje za *status quo ante* (pre 1989) kada je o vojvođanskoj autonomiji reč, ili za još gore rešenje ako se prihvati separatistički tzv. Osnovni zakon.* Takva rešenja ne bi obezbedila institucionalnu stabilizaciju Srbije, što je osnovni zadatak novog ustava, ali bi bar za neko vreme, do prvih redovnih izbora, obezbedila opstanak na vlasti vladajuće koalicije. Cena bi, međutim, bila veliki utrošak vremena za opštu stabilizaciju prilika i za konačno ireverzibilni tok reformi u Srbiji.

Politizacija vanrednog stanja imaće po svoj prilici loš efekat na predstojeći proces donošenja novog ustava Srbije. Naravno, pod uslovom da se ovakav trend isključujuće politike vladajućeg DOS-a nastavi. Politička je činjenica da se prvobitni DOS razložio na tri političke formacije, koje bi u jednoj drugačijoj opštoj atmosferi mogle trajnije i strukturno za obuhvate relevantan politički prostor buduće demokratske i stabilne Srbije. To su formacija levog centra, okupljena oko Demokratske stranke, nova stranka G 17 koja ozbiljno zaposeda prostor liberalnog centra, i DSS koja se prva politički profilisala i zauzima prostor desnog centra. Ovako uspostavljena politička

* O ovome vid. prilog Đorđa Vukadinovića u prethodnom broju Prizme

konfiguracija mogla bi Srbiji da obezbedi ono što joj je oduvek nedostajalo, a to su saglasno ustanovljena opšta pravila javnog života uneta u ustav.

Politička igra u kojoj jedan nosi sve opravdana je samo ukoliko postoji opšteprihvaćeni ustavni okvir koji legitimiše pravno i vremenski omeđenu vlast. Sve ostalo je politički autokratizam, koji opšte stanje društva i javnog života čini vanrednim i onda kada formalno ne postoji vanredno stanje. Sticajem okolnosti, a kod nas politički život neprekidno određuje sticaj okolnosti, o ovakvom pravcu razvoja Srbije može da odluči samo jedna od tri pomenu-te političke formacije. Njen lider je zločinački ubijen i ona stoga ima pravo na nervozu i shodno tome na neki nepromišljeni ili neosmišljeni potez. Ali, ovaj nemili događaj ne daje joj pravo na monopolizaciju političkog života u Srbiji. Analogija između vanrednog stanja i predviđenog, po svoj prilici i uskoro prihvaćenog, postupka ustavne promene isuviše je očigledna. Ako se ovaj nam sprovede u delo, ako ustav faktički donese samo jedna politička formacija, od tri postojeće, Srbija će po svemu početi da liči na stari režim. A on je, da podsetim, stalno obitavao u vanrednom stanju. Razume se politički, a ne pozitivnopravno gledano.

* * *

Premda nisam optimista u ovoj stvari, mislim da u Srbiji još uvek politički procesi mogu da krenu boljim tokom. Iako je vanredno stanje svojom neopravdanom politizacijom vladajuća grupacija nastojala da okrene u svoju korist, ona posle njegovog ukidanja još uvek ima priliku da odigra demokratsku ulogu u Srbiji. Ona bi se sastojala u jednoj sasvim drugačijoj političkoj valorizaciji tekovina 5. oktobra nego što se to sada čini. Niko ozbiljan ne bi trebalo da veruje da će se politički razdvojene snage magično ujediniti i nakon incidentnog prekida izvesti drugu mirnu revoluciju u Srbiji. Političko diferenciranje nastalo u prethodne dve i po godine je mnogo ozbiljnije nego što se na prvi pogled čini. Ono nije prvenstveno nastalo ni na temi reformi ni na problemu korupcije i kriminala. Ono je eminentno programsko-političko i kao takvo u svojoj suštini politički zrelo.

Ali, ako nije ni moguće ni potrebno nategnuto političko ujedinjavanje, još manje je potrebno nečije jednostrano propagandno monopolisanje tumačenja i baštinjenja tekovina 5. oktobra. Taj datum bio bi istorijski realizovan samo zajedničkim radom tri pomenute formacije na donošenju novog ustava Srbije. O tome, međutim, odlučuje samo jedna, ona na vlasti. Ona zapravo treba da se odluči između buduće demokratske Srbije i svoje isključive vlasti, kako bi u stvarno demokratskoj Srbiji s punim pravom pretendovala na vlast. Možda se sa pozicija vlasti ova dilema dobro ne vidi, ali ona je stvarna, i samo zato što još uvek objektivno postoji, i Srbija i današnja koalicija na vlasti imaju šansu.

Alternativni scenario je mnogo neizvesniji i samim tim traži duže vreme za svoju moguću realizaciju. On podrazumeva odsustvo političke volje za stvaranje ustava kao proceduralno i sadržinski (rešenja zasnovana na racionalnoj argumentaciji) saglasnog proizvoda. Drugim rečima, on

pretpostavlja odluku vladajuće strukture da gura logikom pravno neograničene isključive vlasti. Preostatku relevantnih političkih činilaca i građanstva u tom slučaju ne preostaje ništa drugo do organizovanja nove klasične opozicije svojstvene autoritarnim režimima. Politički cilj takvog organizovanja može tada biti samo izvojevanje izbora za ustavotvornu skupštinu. Dug i neizvestan put u demokratsku Srbiju za koju se pre dve i po godine činilo da je na dohvat ruke.

O vanrednom stanju i pravu

1. Živimo u vremenu novog stoleća. Kao i svako prethodno, ono ne dolazi prostom konvencijom merenja vremena – ljudskim kalendarom. Ono, ne samo za ljubitelje filozofije istorije, zri iz ljudskih i društvenih događanja. Onih novih, iznenadnih, drugačijih, složenih za tumačenje. Naravno, kada kažemo novih i iznenadnih, ne mislimo na istorijski „*novum*”, kakav poznaje istorija Zapada, jer je svako novo stoleće uvek nagovešteno, delimično i pripremljeno, onim prethodnim. Tako je i danas u događajima koji pred nama obeležavaju početak dvadeset prvog veka. Društveni događaji koji razgraničavaju stoleća, imaju taj značaj zato što se ne daju rastumačiti na „stari način”. Dok ih posmatramo, još i više kada u njima učestvujemo, „znamo” da se nad njima moramo dublje zamisliti, da ih ne možemo „smestiti” u znane kalupe i šeme, misaone obrasce i uvrežena pravila prosuđivanja. Poznajemo im neke od uzroka, čini nam se da im lakše sagledavamo povode; uostalom, zar nismo bili svedoci upravo prohujalog veka koji ih je pripremao? Ipak, značenja tih događaja i stvarni smisao koji imaju, a posebno koji će prouzrokovati u svesti ljudi i naroda, nije moguće odmah odgonetnuti. Tek ih je moguće naslutiti i sa tom slutnjom „biti sa njima i u njima”.

2. Izveštava se da taktika bombardovanja i napada kopnenim trupama na Irak, koja je prema Amerikancima trebalo da izazove „šok i strahopoštovanje” i natera režim Sadama Huseina na ranu predaju, ne funkcioniše po planu. Sa psihološke taške gledišta, respektibilni britanski listovi tumače, moguće je da „anglo-američka taktika izazva sasvim suprotne posledice od očekivanih, odnosno da je učvrstila rešenost snaga lojalnih Sadamu da se još snažnije bore kako bi postojeći režim održale na vlasti”. Londonski Tajms piše da su predsednik Buš i premijer Bler, posle susreta, naglasili da će rat u Iraku potrajati, kako su rekli, koliko god to bude potrebno, da bi se operacija „Sloboda Iraku” uspešno završila. A uz sve ovo, „ugledni svetski stručnjak za međunarodno humanitarno pravo”, ne treba smetnuti s uma da je to prvi tužilac Haškog tribunala za suđenje ratnim zločinima počinjenim na teritoriji bivše Jugoslavije, južnoafrički sudija Ričard Goldstoun, smatra da americko-britanska invazija na Irak ne samo da je „nezakonita i nemoralna” već istovremeno „ugrožava čitav sistem međunarodnog humanitarnog prava stvoren posle Drugog svetskog rata” i može da ima „teške posledice za buduću stabilnost sveta... Ako jedina supersila na svetu ingoriše međunarodno pravo i stavlja se iznad njega, onda se može dogoditi u budućnosti da i druge zemlje

¹ Sudija Saveznog ustavnog suda

počnu da se ponašaju kao da ih ono više ne obavezuje. Ako moćni ingorišu međunarodno pravo tada čitav sistem počinje da se ruši”.

3. Vlada Srbije, pošto je ocenila da je ugrožen ustavni poredak i bezbednost Republike Srbije, kao i da su već nastupile posledice za slobode i prava građana i za rad državnih organa, saopštila je da je zamisao onih koji su ubili predsednika Vlade Zorana Đinđića bila da se destabilizuju zemlja i vlast, da se izazove haos i da se na taj način dođe do promene vlasti. Zato je, po prvi put od donošenja aktuelnog Ustava, ali i od završetka Drugog svetskog rata i uspostavljanja komunističkog režima (ne zanemarujući da su neki, ne tako kratki, periodi komunističke vlasti poznavali poništavanje osnovnih ljudskih i građanskih prava u takvom obimu da je njihova ograničena suspenzija u aktuelnom stanju, prava „Arkadija”, kao i da tzv. klasična politička prava u tom sistemu nisu nikad ni bila poštovana) uvedeno vanredno stanje, zbog borbe i obračuna sa organizovanim kriminalom, u kom se nalaze uporišta zločina i ubistva premijera.

Zorana Đinđića sam upoznao pre dvadesetak godina i o njemu neću pisati sada. Pijetet prema njegovoj tragičnoj sudbini to zahteva. Zoranovo ubistvo, ipak, ne sprečava da se kaže: srpska intelektualna opozicija komunističko-jednopartijskom, titoističkom sistemu i njegovom, nikako jednoznačnom nasledniku – Miloševićevom režimu, doživela je poraz. Istovremeno, poraz je doživela nedovoljno promišljena politika, koja je na kraju dvadestog veka, htela da „prečicom uvede Srbiju u Evropu” u vremenu kada Srbija i njen narod, objektivno, nisu više sposobni ni za kakve prečice. I to ne zato što nismo narod koji je sposoban za Podvig! To, naravno, ne znači da se nećemo zaputiti stranputicom, što nam, uostalom, ne bi bilo prvi put.

Zašto su doživljeni porazi, zašto je ubijen prvi nekomunistički premijer Srbije posle Drugog svetskog rata? Razloga ima toliko da bi o njima trebalo da se bave timovi intelektualaca, makar i onih o kojima se s pravom kritički govori na stranicama prethodnog broja Prizme. To svakako nije namera ovog skromnog teksta. On ima drugi cilj. Hoće da, pre svega samom autoru, tek onda radoznom čitaocu, razjasni neke skorašnje događaje posle proglašenja vanrednog stanja od strane predsednice srpskog parlamenta, koja je vraškom igrom razistorije, uvela taj stari ustavnopravni institut u noviju pravnu i političku istoriju moderne Srbije.

Prvo istorijsko podsećanje: značajan broj političkih sloboda i prava, proklamovanih prvim ustavom zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca, bio je suspendovan Zakonom o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi od 2. avgusta 1921. godine posle komunističkih ubistava državnih zvaničnika i pokušaja boljševički inspirisanih nemira; kralj Aleksandar je svojom proklamacijom od 6. januara 1929. ukinuo navedeni ustav i političke slobode zajemčene njime. Oba pokušaja stabilizovanja države kratkoročno su dovela do cilja; na duži rok, država i geopolitički prostor koji ona omeđava nije stabilizovan.

4. Danas se piše o „čarima vanrednog stanja” (Stojan Cerović), kao da su to strasne ženske, crne oči ili blaženi osećaji praznika, provedenog u krugu porodične topline. Podrazumeva se da nam nije na pameti cinizam, kao uostalom ni oštroumnim hroničarima našeg vremena. U pitanju je mnogo

ozbiljnija stvar: mogućnost da nacija pomisli da se samo u takvim okolnostima može „normalno” živeti. To je ono što Slobodan Antonić naziva „predrasudom da u Srbiji ništa ne može biti rešeno redovno i demokratski, već samo čvrstom rukom i nasiljem”. Nad tim se moramo zamisliti! Ne samo zato što pojedini, izgleda ipak manje uticajni, prvaci vladajuće koalicije poručuju da je došlo vreme da se zabrane stranke koje su „politički inspirisale” atentat, odnosno da je ovo prilika da se „Srbija temeljno očisti” ne samo od organizovanog klasičnog kriminala, već i od „ratno-zločinačkog, političko-patriotskog lobija”, koji koči raskid sa decenijskim nasleđem. Mnogo više zbog nekih akata pomenute predsednice srpske skupštine, koja u svojstvu vršioca dužnosti predsednika Republike Srbije, na predlog prethodne, ali i novoformirane Vlade, donošenjem opštih normi u formi naredbi, izaziva pozornost i komentare ljudi od struke. Mislimo, pre svega, na Naredbu PR br.10. od 21. marta o posebnim merama u oblasti pravosuđa koje se primenjuju za vreme vanrednog stanja, kojom su imenovani vršioci dužnosti predsednika Vrhovnog suda Srbije i republičkog javnog tužioca. Mislimo i na neke tačke inicijalne Naredbe o posebnim merama koje se primenjuju za vreme vanrednog stanja, kojom je to stanje i uvedeno 12. marta, kao i na Naredbu PR br.7. od 13. marta, o sprečavanju javnog obaveštavanja, rasturanja štampe i drugih obaveštenja o razlozima za proglašenje vanrednog stanja i primeni mera u vreme vanrednog stanja. Iako mi nije na kraj pameti da komentarišem sadržaj ovih naredbi, treba reći dve stvari.

Prvo, one prema Zakonu o merama za slučaj vanrednog stanja („Službeni glasnik RS”, broj 19/91) ne podležu obaveznoj potvrdi Narodne skupštine po prestanku vanrednog stanja, kako je to uobičajeno u savremenom uporednom pravu i kako je to predviđao poslednji Ustav SRJ iz 1992. To ne znači da v. d. predsednika Republike neće zatražiti njihovo potvrđivanje od Skupštine. Podsetimo se da je Savezna skupština, posle prestanka ratnog stanja u junu 1999. godine, potvrdila akte Savezne vlade donete iz zakonodavne materije u periodu mart–jun 1999. godine.

Druo, njihove odredbe, posle prestanka vanrednog stanja, podležu ustavnosudskoj kontroli Ustavnog suda Srbije. Naravno, toj kontroli ne podleže ocena Vlade i v. d. predsednika Republike o razlozima za uvođenje vanrednog stanja.

5. Prvopomenutom naredbom omogućeno je „provetravanje” u sudstvu, a neki je vide i kao osnovu i početak dugo iščekivane lustracije u pravosuđu. Njena prva „žrtva” je gospođa Leposava Karamarković, predsednica Vrhovnog suda Srbije. Ne čekajući samo njeno objavljivanje, dala je svoju ostavku kojom se povukla iz pravosuđa „kome je posvetila sve svoje sposobnosti”, iako je na čelo najvišeg redovnog suda u Srbiji došla kao jedna od najvećih nada posleoktobarskih političkih i društvenih promena.²

2 Republički javni tužilac nije podneo ostavku, ali je zato beogradski okružni tužilac to učinio. Pre toga je Narodna skupština na prvoj sednici redovnog zasedanja, 19. marta, donela Odluku o prestanku sudijske dužnosti 35 sudija koji su „navršili radni vek”. Ta odluka sadrži pravne besmislice, sa kojima će sudovi u Republici imati pune ruke posla: u Odluci i

O lustraciji u sudstvu, u državnim organima, kao i uopšte u društvu, autor ovog teksta nema pozitivno mišljenje. Lustracija je pojam i društveni proces koji je, u zadnjoj deceniji dvadesetog veka nastao u Češkoj, Mađarskoj, Poljskoj, istočnoj Nemačkoj, posle pada komunizma, jer su to države koje su decenijama bile pod režimom koji je veći deo stanovništva doživljavao kao okupacioni ili bar kao spoljna nametnut od strane bivšeg SSSR-a. Svi koji su bili u tom režimu, na političkim, policijskim ili sudskim funkcijama trebalo je da budu „pročišćeni”. To „pročišćenje” je u nekim od pomenutih država, naročito u onima koje imaju veću pravnu i civilizacijsku kulturu, bilo regulisano procedurom koja je zadovoljavala relevantne pravne kriterijume. Sa druge strane, posleratni komunistički režim u Srbiji (i u Crnoj Gori) nije bio „stran” na način na koji je to bio režim u Češkoj ili Mađarskoj, na primer, jer je značajan deo građana bio uz njega još od njegovog nastanka u toku rata ili odmah posle njega. Ovo bez obzira što je Drugi svetski rat na našim prostorima imao i elemente građanskog rata sa verskim i ideološkim karakteristikama. Kasnije, Miloševićev režim bio je, po mnogo čemu, još legitimniji od komunističkog, jer je dobijao veliki broj glasova i na predsedničkim i na parlamentarnim izborima. Ovaj stav ne implicira ocenu tih izbora, a još manje karakter tog režima.

Prema tome, postavlja se prethodno pitanje: koga lustrirati? Deo pobednika u građanskom ratu, partijsku i državnu nomenklaturu u periodu titizma (bez obzira što tokom tog perioda i ona sama više puta bila „lustrirana”!), pripadnike Miloševićevog sistema vlasti ili, kako se to u Projektu zakona koji je sačinjen u Centru za unapređenje pravnih studija navodi, nosioce državnih funkcija koji su kršili ljudska prva posle 1976. godine kada je SFRJ ratifikovala Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima? Drugi, i čini nam se mnogo značajniji je problem koji, imajući u vidu karakter podrške koju su prethodni politički vlastodršci uživali, implicira da narod treba da lustrira samog sebe ili bar jedan svoj veliki deo, da se pročisti kao kroz neki srednjovekovni ili još bolje paganski ritual, da bi bio spreman da ubuduće poštuje ljudska prava. Meni to nije razložan argumenat, a nije mi ni logično kao predložak buduće „neutralne države” kojoj valja težiti.

6. Da li iz navedenih ili nekih drugih razloga, set od pet pravosudnih zakona koje je Narodna skupština Srbije usvojila posle političkog kompromisa na predlog poslanika DSS-a u novembru 2001. godine nije sadržavao odredbe o „lustraciji” sudija i javnih tužilaca. To, naravno, nije značilo

delu I se navodi na primer da sudiji Gordani Lukić „prestaje sudijska funkcija sa 22. decembrom 2001.”, dok se u Delu II iste odluke navodi da svi sudijama „sudijska dužnost prestaje od dana stupanja na snagu ove odluke”. U Odluci se ne navodi dan njenog stupanja na snagu. Ako bi se primenilo opšte pravilo iz Ustava da je to 8 dana po njenom objavljivanju to bi bilo 28. marta 2003. Nevolja je međutim u tome što nema nikave razlike između prestanka sudijske funkcije i prestanka sudijske dužnosti, a to je u navedenom slučaju, razlika od više od godinu dana i tri meseca. U međuvremenu je penzionisana sudija sudila, donosila i potpisivala presude i u svemu obavljala važnu državnu funkciju. Da li je to mogla s obzirom na navedeni Deo I Odluke?

da se redovan postupak razrešenja sudija koje su kršile zakon ili koje su nestručne nije mogao sprovesti. Postupak je ostao strogo u okviru sudske vlasti: iniciraju ga predsednici sudova, o meritumu se izjašnjava Veliko personalno veće pri Vrhovnom sudu Srbije i na kraju Skupština donosi samo deklaratornu odluku o razrešenju. Postupak se, međutim, menja u julu 2002. godine kada je izmenama Zakona o sudijama, na predlog Vlade, ali i poslanika DS, pored ostalog, propisano da se pod „nesavesnim obavljanjem dužnosti” (što je opšti razlog za razrešenje koji utvrđuje Veliko personalno veće u Vrhovnom sudu) smatra „učestvovanje u prekrajanju izborne volje građana, političkim i montiranim suđenjima ili ako je iz nečasnih pobuda grubo kršio ljudska prava”. Tada je predsednicima sudova, pod pretnjom vlastitog razrešenja, dat rok do 1. jula 2003. da pokrenu postupke za razrešenje tih sudija.

Ustavni sud Srbije doneo je u septembru prošle godine privremenu meru, na predlog mnogih istaknutih pravnika, ali i Vrhovnog suda Srbije, kojom je obustavio izmene zakona i time odložio formiranje Velikog personalnog veća, čime je faktički onemogućeno vođenje postupka za razrešenje sudija koji su zakon ili svoj posao obavljali nestručno. Valja napomenuti da Ustavni sud Srbije, iako je kasirao mnoge izmene tog zakona iz jula 2002. (one o imenovanju sudija – članova Velikog personalnog veća od strane Narodne skupštine, pravu da odbor Skupštine predlaže drugog kandidata za sudiju ako kandidat koga je predložio Visoki savet pravosuđa nije izabran, pravo da postupak razrešenja sudije koji je navršio radni vek može pokrenuti i ministar pravde, pravo odbora Skupštine da daje mišljenje o razrešenju sudije i predsednika suda nezavisno od Visokog saveta pravosuđa, nemogućnost da predsednici sudova dok su na dužnosti obavljaju sudsku funkciju) u februaru 2003. nije kasirao navedene „lusctracione” odredbe, osim pomenute pretnje predsednicima sudova.

Ipak, sve do navedene naredbe gospođe Mičić, lustracije nije bilo, ma koliko se o njoj govorilo, i to na svim stranama: u izvršnoj, zakonodavnoj i sudskoj vlasti, medijima, nevladinim organizacijama, u spoljnopolitičkim i diplomatskim razgovorima, čak i u „preporukama” uticajnih međunarodnih „nevladinih organizacija”. Ne mogu da ne pomislim: da li su iskusni i mudri pravnici, čiju stručnost nikada ne bih dovodio u pitanje, baš dobro promislili sve implikacije koje mogu nositi, često vrlo laički, zahtevi za lustracijom sudija? Da li je uopšte pravo, kao posebna oblast duha ali i delatnost o kojoj promišlja praktički um, moguće, kada se neodređenom broju lica, za neodređeni obim radnji (činjenja i nečinjenja) u relativno teško i ipak arbitreno odredivom periodu vremena, preko posebno formiranih i specijalizovanih organa, „prosuduje” za prošlu delatnost, a sve to nezavisno i ne isključujući redovnu zakonsku krivičnu, disciplinsku i/ili neku drugu proceduru? Da li mi uopšte posedujemo takvu pravnu i svaku drugu kulturu da možemo očekivati da se ovaj proces može vršiti nepristrasno, pravično i bez narušavanja fundamentalnog načela jednakog postupanja u jednakim ili sličnim situacijama? I još sve to van redovnih sudskih procedura! I posebno, da li uopšte živimo u zajednici i državi koja može sve to podržati i

izneti? Sa ovim poslednjim pitanjem dolazimo do dileme o mogućnosti stvarne podele vlasti u nas, sada, na početku stoleća.

7. Mudri učitelji su učili da je izraz podela vlasti „nezgodan”. Vele da je državna vlast „jedna i nedeljiva”, a da se, u stvari, razlikuju tri funkcije državne vlasti. Kroz te funkcije treba da se „izražava i ostvaruje jedna i jedinstvena državna volja”. I ma koliko su funkcije donošenja zakona, njegovog izvršavanja i suđenja u konkretnom sporu između dve strane, odvojene različitim organima koji ih sprovode, različitim pravnim aktima i procedurama u kojima se oni donose, „između njih se veza ne sme prekidati”. Jer, „pošto su to funkcije iste vlasti, u njihovom radu mora biti saglasnosti i jedinstva”³.

Zašto je onda podela vlasti opšteprihvaćeno načelo zapadne (pa i naše), ne samo pravne kulture, već i civilizacije uopšte? Zato što je to kamen temeljac modernog konstitucionalizma, koji pored „višeg prava”⁴ od onog koje trenutna većina može proglasiti zakonom kada joj je volja, garantovanih ljudskih i građanskih prava, predstavlja jedinu, istorijski dokazanu, branu despotizmu. Ta brana nije dovoljna da se ostvaruje sloboda, ali je ona omogućava.

Nezavisnost i samostalnost sudske vlasti je test ostvarivanja načela podele vlasti u svakom političkom poretku. O tome ne treba trošiti reči jer je opštepoznato da sudstvo nema fizičku snagu izvršne vlasti, niti demokratski legitimitet neposredno izabраних narodnih prestavnika koji tvore zakonodavca. Sudstvo, po prirodi stvari, je najudaljenije od političkih partija, medija, uopšte svih onih činilaca i struktura koje tvore i utiču na politiku. Ipak, to ne znači da je ono zbog toga najmanje podložno kvarenju i korupciji. Brojni su primeri za to, često u onim zemljama koje se sudskom samostalnošću najviše diče.

Kakva je bila situacija u Srbiji koju je dočekala nova vlast krajem 2000. i početkom 2001. godine? Sudstvo je bilo opustošeno, dobrim delom lišeno stručnih, poštenih, sposobnih i hrabrih pravnika. Na rečima nezavisno, prvi put posle Drugog svetskog rata sa ustavnim jemstvima ravnopravnosti sa ostalnim granama vlasti, sa zakonskim garancijama sudijske nepokretnosti. Istovremeno, nedovoljno otporno na sve slabosti celokupnog društva, ogrezlog u naglom osiromašenju, sveopštoj nesigurnosti, opštedruštvenoj anomiji, sitnoj korupciji kao „modelu preživljavanja”. Siva ekonomija, blizina rata i kolaps višedecenijskog ekonomskog i socijalnog sistema, omogućilo je i da neke sudije postanu deo tog socijalnog miljea. Da li su to uslovi za stvaranje sudstva i sudija kao nosilaca posebne grane vlasti? Da zaoštrimo stvar još malo više: da li je takvo društvo uopšte spremno za liberalni model podele vlasti kada ni političke partije, organizacije koje treba da artikuliraju interese i volju građana, nemaju mogućnost finansiranja svog rada izvan „sivih” i neprozirnih socijalnih odnosa.

Sudska vlast, odnosno sudska funkcija, treba da garantuje održavanje i ostvarivanje prava. Važenje pravnih normi i pravnog poretka uopšte mora se

3 Svi navodi su iz: Slobodan Jovanović – *Država*, Beograd, 1990

4 Američki konstitucionalisti govore o Higher Law – „višem pravu” koje je u pozadini američkog ustava. Uporedi na pr. Bernard Schwartz, *The American Constitutional Law*, Cambridge, 1970

pribaviti (ostvariti) u svakom konkretnom spornom slučaju. To je posao nepristrasnog arbitra, koji nije ni na koji način zainteresovan za rešavanje spora. U modernoj državi to je samostalan, nezavisan i nepokretan sud i sudije u njemu. Ali da bi to bilo moguće, pravni poredak se mora konstituisati kao takav. On pored svoje imanentne hijerarhijske strukture, mora da poseduje legitimitet, koji se pribavlja davanjem tog svojstva onome koji ga stvara ili priznaje. Ali, mora da poseduje i nešto, možda još važnije od toga: monopol na fizičku silu da bi mogao da se ostvari. Tako dolazimo do ključnog pojma u ovoj stvari: prethodnog postojanja države! A ona je danas u Srbiji izgleda dovedena u pitanje.

Liberalana teorija konstitucionalizma i podele vlasti (Mek Ilvajn, Friedrich, Levenštajn itd.) eksplicitno ne izriče svoj stav po ovom pitanju; tvrdi međutim da nema konstitucionalne (čitaj ustavne) liberalne države bez stvarne podele i ravnoteže sve tri grane državne vlasti. Samo takva država može da pretstavlja ustavu (branu) samovolji koja je predsooblje tiranije. I samo ona može da zaštiti vrednost slobode. Istorija je tu ipak nešto složenija od teorije. Da bi se brana uspostavila, mora se biti u poziciji da se stihija prirodne snage zauzda. Mora se imati snaga (neki bi rekli: sila) za uspostavu brane.

Da li će rekonstruisanje osnovnih državnih atributa: policije i celokupnog represivnog aparata, posebno onog koji se odnosi na tajne i bezbedonosne službe, tužilaštva, sudova, političara, medija itd. doprineti očuvanju državnog poretka i njegove ugrožene bezbednosti? Da li tako učvršćena država, sa neophodnom samopouzdanošću i samosvešću može pristupiti ustavnoj rekonstituciji i izgradnji institucija na liberalnim načelima? Dokle će prošli ratovi i njihovo nasleđe ostati stalna ucena međunarodnih faktora i da li je moguća jedinstvena domaća strategija o tome? Da li se politička vlast (čitaj: Vlada Srbije, pre svega, ali i Savet ministara nove zajednice) može stabilizovati i utvrditi jedinstven, promišljen, dugoročan spoljnopolitički program, koji mora uključiti nerešeno pitanje Kosmeta, ali i druge regionalne probleme (očuvanje stečenih prava srpskog naroda u sve više jedinstvenoj BiH, pre svega)? Da li nova državna zajednica Srbije i Crne Gore može odgovoriti na izazov pristupanja, političkim, ekonomskim i vojnim integracijama? Mnogo je otvorenih pitanja, a nismo u situaciji ni da prognoziramo odgovore.

Reforme u policiji Srbije

Teško nasleđe i početna lutanja

Reforme sektora bezbednosti nikada nisu bile aktuelnije nego danas nakon tragičnog atentata na premijera Srbije dr Zorana Đindica. Otvorena su mnoga pitanja (a poznato je suviše malo odgovora) u koje, naravno, spadaju i pitanja da li se atentat mogao izbeći, ali i suštinsko pitanje dokle se zapravo u reformama policije i tajnih službi došlo. Neki smatraju da se 6. oktobar tek danas desio (nakon velike akcije MUP i Vlade Srbije protiv organizovanog kriminala), te da smo do danas bili u noći (ne i u mraku) između 5. i 6. oktobra.

Nakon 5. oktobra, nove vlasti su nesumnjivo u prvi plan stavile ekonomske reforme, dok su se reforme sektora bezbednosti našle u drugom planu, zapravo nije postojala nikakva strategija reforme službi bezbednosti. Popravljanje ekonomske pozicije građana je svakako bio prioritet Vlade kako zbog agresivnog nastupa mladih lavova – ekonomskih stručnjaka sa već razrađenim strategijama ekonomskih reformi u drugim zemljama, tako i zbog nezavidnog ekonomskog položaja u kome su se građani našli na kraju decenijskog metafizičkog propadanja. Sporadična upozorenja poznavalaca prilika u bezbednosnim sferama o mogućim rizicima odlaganja reformi nisu nailazila na razumevanje kod novih vlasti pre svega zbog gotovo narcisoidne uverenosti da u potpunosti vladaju bezbednosnom situacijom, ali i starim kadrovima.

Nedostatak koncepcije i sukobi u DOS-u i podela DOS-a na dve grupacije, po mom skromnom mišljenju, nisu se odvijali bez upliva i zasluga bezbednosno-obaveštajnih službi. Sistem je vrlo jednostavan: prvo vas podelimo dostavljanjem obaveštajnih informacija koje ukazuju na činjenje druge strane, zatim vam obećamo zaštitu i učinimo sebe neophodnim, a zatim nastavimo, kao nezaobilazni faktor, svoje bitisanje u okviru tihog rata podeljenih strana uverenih u lojalnost i snagu ponuđene zaštite. Ko će reformisati, a posebno smenjivati kadrove bez kojih se ne može?

Tehnologijama usavršavanim od davnina, čelni ljudi podeljenih grupacija su čuvani od drugačijeg mišljenja, a nosioci drugačijeg mišljenja su diskvalifikovani bizarnim izmišljotinama i lažima. Možda je suviše grubo reći da su bezbednosne službe federacije i republike izazvale rascep u DOS-u, ali se sa sigurnošću može reci da su rascepu znatno doprinele jer su u njemu videle i svoj modus vivendi. Logika je vrlo jednostavna: ukoliko je DOS jedinstven, nema sukoba, nema svrstavanja, a ako nema svrstavanja, nema

1 Izvršni direktor LEX-a

ni političke zaštite. Vreme će brzo pokazati da mnogi od njih nisu birani kriterijumima kvaliteta već kriterijumom poslušnosti, odnosno podanici su odneli prevagu nad stručnjacima. Ovo se, naravno, nije desilo samo u službama bezbednosti, već i u svim ostalim segmentima društva. Podanik bez političke zaštite nema perspektivu, i upravo lične perspektive radi su nuđene usluge koje su često vodile rušenju institucija i u svojoj osnovi imale slablje nje države.

Ne treba zaboraviti da se reforme po pravilu teško sprovode u vreme konflikata, a to se u potpunosti odnosi posebno na kadrovske promene koje po pravilu u konfliktima izostaju. Upravo se tako i desilo nakon 5. oktobra, kada je diktator pao, a njegovi generali postali nezamenljivi. Da li baš slučajno, tek eskalirao je i sukob na jugu Srbije kao dobra prilika za utvrđivanje gradiva, ali i lično dokazivanje. Naravno, nije se dogodilo na ovim prostorima ništa čudno; naime, u svim državama bivše SFRJ takvi sukobi su postojali ili postoje još uvek. Taj problem je zapravo razrešen u potpunosti, po mom saznanju, jedino u Sloveniji, i to zakonskim razdvajanjem nadležnosti policije, bezbednosne službe (SOVA) i određenih vojnih službi.

Prvih godinu dana nove vlasti biće upamćeno po pokušaju prekrajanja izborne volje građana i zaštiti vlasti Slobodana Miloševića, terorističkim akcijama na jugu Srbije, otkrivanju 600 kg heroina u sefu Komercijalne Banke u Beogradu kojim je raspolagao Resor državne bezbednosti MUP Srbije, sudskoj presudi pripadnicima Resora državne bezbednosti za krivično delo ubistva i pokušaja ubistva uperenog protiv političkog lidera i njegovih telohranitelja, otkrivanju dokaza o praćenju uglednog novinara do samog časa ubistva u centru Beograda, otkrivanju grobnica sa telima čija identifikacija nije još završena, aferi Gavrilović i javnom protestu Jedinice za specijalne operacije Resora državne bezbednosti koja je prekinuta nakon ostavki načelnika Resora državne bezbednosti i njegovog zamenika, ubistvu generala policije Boška Buhe, zamenika načelnika resora javne bezbednosti, mnogim profesionalno izvedenim egzekucijama na ulicama grada i na kraju po atentatu i na premijera Srbije, nakon koga su građani putem medija obavešteni o kriminalnim klanovima i njihovim vezama sa policijom, ali i sa političkim strankama...

Hronološki, gore navedeni događaji (ometanje slobodne volje građana, droga, ubistva političkih oponentata, grobnice, organizovani kriminal) jesu objektivni razlog za strah građana, ali i pokazatelj stanja pravnog sistema jedne zemlje, a pre svega kvaliteta institucija pozvanih da pravovremeno zaštite Ustavom i zakonima garantovana ljudska prava građana. Ako se gornjem spisku doda zabrinjavajući procenat učešća policajaca u teškim krivičnim delima i isto tako veliki procenat visokih funkcionera policije u vladajućoj političkoj stranci za vreme bivšeg režima, ali i nastavku slične prakse novih vlasti, dobićemo jednu grubu sliku problematike Ministarstva unutrašnjih poslova, koje u narednom periodu treba da pretrpi temeljnu transformaciju. Upravo zato i ne čudi jednoglasan zahtev Kolegijuma načelnika policijskih stanica u Srbiji usmeren ka dekriminalizaciji i depolitizaciji policije.

U osnovi reforme policije je ustvari izgradnja institucije na sasvim drugim osnovama nego što je bila policija u godinama iza nas. Policija kao

strogo kontrolisani servis i garant građanima u zaštiti ustavnosti, zakonitosti i ljudskih prava umesto servisa i garanta vladajućim strankama ili određenim neinstitucionalizovanim grupama.

Svakako ne mogu da se setim ni jedne evropske države u bližoj prošlosti koja je reformu policije obavljala u težim uslovima. Tu pre svega mislim na nedovoljno definisanu poziciju savezne države, kao i Srbije sa Kosovom i Metohijom. Dodamo li tome i ideološku zbrku u glavama ljudi (patriote, izdajnici, NATO plaćenici, Hag, socijalizam, kapitalizam, žrtve ili agresori) postaju jasniji izazovi sa kojima se reformatori susreću.

Svesno godinama gajena paranoja takođe je ostavila trag i najčešće se odslikava u ubeđenju da nas članice koalicije NATO-a i posle bombardovanja 1999. godine dodatno pokoravaju u formi pomoći koju pružaju u reformi MUP-a. Takvo ubeđenje potkrepljuju analizom situacije na Kosmetu i Makedoniji, odnosno evidentnom etničkom čišćenju nealbanaca pod protektoratom međunarodne zajednice, što samo dodatno jača tzv. patriotske snage. Pokazaće se upravo da ta nedefinisana veza između tzv. patriota i organizovanog kriminala predstavlja jedan od značajnijih problema novih vlasti.

Reforma političkog sistema ima i svoja objektivna ograničenja, pre svega ekonomska tranzicija i pravne reforme se odvijaju paralelno u trenutku kada ne postoje dovoljne garancije da će zajednica sa Crnom Gorom opstati, a posebno u njoj status pokrajine Kosovo i Metohija.

Buduća ustavna rešenja Ustava Srbije takođe su nepoznata pre svega u organizacionom pogledu, kao i nadležnosti lokalne samouprave (postojanje više predloga Ustava sa različitim rešenjima).

Naime, vrlo su važna dva segmenta. Prvo, tranziciju ka zapadnoevropskom tipu društva, koji podrazumeva demokratski sistem preko vladavine prava i visokog stepena autonomije institucija do zaštite ljudskih prava i lokalne samouprave, treba urediti po precizno utvrđenoj strategiji koja podrazumeva i odgovornost izvršioca u precizno određenim rokovima.

Drugo, tranzicija privrede mora da se okonča u objektivno kratkom roku, obzirom da nekim političkim činiocima odgovara duža verzija nedefinisanog stanja pogodnog za bogaćenje, koje se takođe može nazvati tranzicijom, ali u isključivo ličnoj ili porodičnoj dimenziji.

Ako se u ekonomskom smislu može reći „toliko smo nisko, da nam je jedini put naviše”, to, na žalost, nije logika i u oblasti bezbednosti, što su rečito pokazali događaji koji su prethodili atentatu na premijera kao i događaji nakon.

Naime, eventualni krah socijalno-ekonomskih reformi može staviti na veoma neprijatnu probu i efikasnost policije, posebno u vremenu privatizacije velikih privrednih sistema i mogućih socijalnih nemira. Iskustva Bugarske u kojoj je u toku privatizacije prikupljena suma manja za nekoliko milijardi dolara od očekivane, prvenstveno zbog rizika ili straha od organizovanog kriminala, pokazuju da je uloga policije kao jednog od objektivnih kontrolora u samom sistemu privatizacije, ali i u kreiranju opšteg miljea bezbedne pravne države za investitore, veoma značajna.

Postoji, takođe, i objektivna opasnost da se brzina reforme policije može usporiti kako interesima organizovanog kriminala, tako i delatnostima suprotstavljenih političkih opcija i njihovog uticaja na sam vrh policije i drugih bezbednosnih struktura, ali i na sam parlament.

Ministar unutrašnjih poslova Srbije u svom izveštaju upravo o tome obaveštava parlament. Citiram: „sprega sa organizovanim kriminalom pojedinaca iz državnog vrha i pojedinih rukovodećih radnika MUP R Srbije, uključivanje državnih organa u nelegalni promet, politička obeležnost delovanja nekih rukovodećih članova MUP Srbije i nepostojanje efikasne kontrole”. Siguran sam da će biti potrebno, pored većih materijalnih ulaganja, i nekoliko godina strpljivog i napornog rada na reformama bukvalno svakog segmenta rada policije kako bi se ostvario postavljeni cilj .

Ono što se sa sigurnošću može reći to je da znamo šta je naš cilj. To je pre svega integracija u Savet Evrope i Evropsku uniju, odnosno ispunjenje prethodnih uslova i standarda od kojih se veliki deo upravo odnosi na problematiku bezbednosti i zaštite ljudskih prava, a koji upravo vode evropskim integracijama. Vizija rada budućeg Ministarstva unutrašnjih poslova je čak veoma precizno određena međunarodnim standardima i zahtevima domaće javnosti usmerenim ka zaštiti prava građana i vladavini prava.

Bilo bi veoma značajno kada bi, suprotno tradiciji na ovim prostorima, do cilja došli najkraćim i najekonomičnijim putem. A to je upravo korišćenje uporednih iskustava drugih zemalja, posebno zemalja koje su uspešno savladale izazove tranzicije, a istovremeno postigle zapažen uspeh u suzbijanju svih oblika kriminala.

Suštinski jedina prednost Srbije u odnosu na druge zemlje u okruženju i jesu upravo dragocena iskustva zemalja regiona u reformi sopstvenih institucija, koje bi mogle da nam ukažu na prednosti i mane sprovedenih reformi, ali i na moguće izazove koje reforma donosi. Svakako se postavlja pitanje koliko smo spremni da ucimo na tuđim greškama. Neki dosadašnji potezi ukazuju na sklonost učenja ipak na sopstvenim greškama .

Analiza postojećih propisa

Analizom postojećih propisa može se sa sigurnošću reći da današnja policija u Srbiji počiva u velikoj meri na ideološki prevaziđenom zakonodavstvu koje je u mnogim svojim aspektima primereno jednopartijskoj strukturi vlasti. Militarizovana i previše centralizovana policija je udaljena od organa lokalne samouprave i građana, a po strukturi i načinu funkcionisanja nespremna za efikasnu zaštitu prava građana i suprotstavljanje izazovima organizovanog kriminala i narastajuće korupcije. Kadrovski umnogome formirana i profilisana tokom ratnih godina poslednje decenije uz sve izazove i privilegije bivšeg nedemokratskog oblika vladavine, ona, na žalost, nosi i teško breme konfrontiranja sa građanima prilikom nasilnog gušenja građanskih protesta.

Iako zakonom predviđene, i spoljna parlamentarna i unutrašnja kontrola MUP nikada zapravo nisu profunkcionisale na zakonom predviđen način. U stvarnosti postojala je samo partijska kontrola visokih funkcionera policije

koja je znatno doprinela razvijanju poslušničkog mentaliteta pojedinih kadrova, ali i njihovom stranačkom angažmanu u policiji, posebno u oblasti odabira kadrova. Jedan deo visokih policijskih službenika nenaviknut na funkcionisanje izvan politike, svoje usluge je javno ponudio novim vlastima u zame-nu za očuvanje ili dobijanje funkcije .

Na republičkom nivou osnovni zakon jeste „Zakon o unutrašnjim poslovima” u osnovi iz 1991. sa manjim izmenama iz 1996. i 2000. godine, dok se u oblasti bezbednosti primenjuje u osnovni savezni zakon iz 1984. godine. Kada se procenjuje kvalitet navedenih zakona, neophodno je napomenuti da je važeći republički ustav u mnogim svojim segmentima bio u nesaglasnosti sa saveznim ustavom, pri čemu ne treba gubiti iz vida da je većina zakona i pravilnika koji regulišu rad policije doneta pre sadašnjeg republičkog ustava, te da nakon toga nisu usaglašavani sa novim ustavnim rešenjima. Jednostavno, navedeni zakoni, a posebno neka podzakonska akta odslikavaju duh davno prošlih vremena i sada nepostojećih institucija. Možda je u tome najtipičniji Pravilnik o ponašanjima i međusobnim odnosima radnika organa unutrašnjih poslova (Republike Srbije), iz koga ćemo dati nekoliko primera:

Član 2.

- Radnici organa unutrašnjih poslova u zaštiti socijalističkog samoupravnog uređenja dužni su da čuvaju i razvijaju bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost naroda i narodnosti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i druge tekovine narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije
- gaje revolucionarne tradicije Saveza komunista i narodnooslobodilačke borbe i vaspitavaju se na primerima herojstva, požrtvovanja i odanosti boraca narodnooslobodilačkog rata i pripadnika službi bezbednosti
- *budu beskompromisni prema svim neprijateljima našeg samoupravnog socijalističkog društva i drugim nosiocima kriminalne i društveno štetne delatnosti i štite druge vrednosti samoupravnog socijalističkog društva*

Član 3.

- rade na afirmaciji društvene uloge organa i službi bezbednosti, kao integralnog dela socijalističkog samoupravnog društva i sistema društvene samozaštite
- poštuju samoupravna prava radnika i doprinose razvijanju samoupravnih odnosa u radnoj zajednici

Sledeci član se odnosi na korupciju samo u odnosu na davno nestale oblike iz SFRJ.

Član 18.

Radnik ne sme, bez odobrenja starešine organa ili radnika koga on ovlasti, da prima nagrade ili poklone od organizacija udruženog rada i

drugih samoupravnih organizacija i zajednica u vezi izvršavanja službenih zadataka.

Svakako da ovim tekstovima i njihovom ideološkom opredeljenju nije potreban dodatni komentar. Jedan deo propisa koji se pre svega odnose na kretanje i boravak stranaca odiše idejama i rešenjima suprotnim od sadašnje politike otvaranja zemlje i uključenja u evropske integracije, pri čemu se znatan deo upravo tih zakonskih rešenja i pokazao neefikasnim i neracionalnim.

Zakon o javnom redu i miru sa poslednjom dopunom iz 1994. godine i Zakon o okupljanju građana iz 1994. godine su zakoni koji su imali za cilj da stvore zakonske pretpostavke za efikasno suzbijanje bunta naroda. Jedan deo njihovih odredbi derogira odredbe krivičnog Zakona Srbije, a posebno čl. 23 Zakona o javnom redu i miru, dok drugi deo odredaba onemogućava ustavna prava izražavanja javnog protesta i slobodu kretanja. Slicne odredbe republičkog Zakona o unutrašnjim poslovima konkretno čl. 11, 13, 14, 15. i 55. st. 2 odlukom Saveznog ustavnog suda proglašene su neustavnim.

Analiza urađenog

Detaljnim pregledom donetih izmena policijskih propisa nakon 5. oktobra može se zaključiti da se uglavnom radi o kozmetičkim promenama, npr: Pravilnik o službenoj legitimaciji, Pravilnik o uniformama, Uputstvo o danu bezbednosti, Zakon o putnim ispravama. Važniji akti su svakako Zakon o jugoslovenskom državljanstvu i Uredba o stavljanju na uvid određenih dosijea vođenim o građanima Republike Srbije u Službi državne bezbednosti.

Važno je napomeniti donošenje Zakona o sprečavanju pranja novca. No, svakako najvažniji doneti zakon jeste Zakon o bezbednosno-informativnoj agenciji kojim se doskorašnji resor državne bezbednosti izdvaja iz Ministarstva. Predmetni zakon nažalost nije razrešio osnovne probleme i smanjio na savremen način strahove od zloupotrebe ove moćne organizacije. Poseban problem ovog zakona jeste odsustvo jasno razrađenog sistema kako unutrašnje, tako i parlamentarne kontrole. Donošenju ovog zakona nije prethodilo (pošteno) otvaranje dosijea građana, niti je razgraničena nadležnost sa sektorom policije.

Zakon o borbi protiv organizovanog kriminala, sastavljen u biti od dva zakona – materijalnog i procesnog – predstavlja nova rešenja u našem zakonodavstvu. Specijalni tužilac, sud, veće procesne mogućnosti, predstavljaju bolji osnov za borbu protiv organizovanog kriminala, ali, nažalost, zakonodavac ni u ovim tekstovima nije predložio skoro nikakav sistem kontrole, iako je bio upoznat sa italijanskim iskustvima. Usvojeni zakoni nisu precizno definisali položaj zaštićenog svedoka, niti konfiskaciju imovine kao efikasnu sporednu sankciju u borbi protiv organizovanog kriminala. Zakon o krivičnom postupku na saveznom nivou, uz nedovoljne izmene Krivičnog zakona Srbije, predstavlja daleko bolji osnov za suzbijanje kriminala od postojećih zakonskih rešenja. Navedenim vrlo kvalitetnim procesnim zakonom uvodi se niz veoma savremenih rešenja, kao što je upotreba tehnike u predkrivičnom postupku, ubrzanje istražnog postupka, pravo okrivljenog na branioca u predkrivičnom postupku i mnoga druga rešenja.

Značajno je napomenuti da su ministarstva unutrašnjih poslova aktivno sudelovala u istraživanjima koja su sproveli eksperti OEBS Ričard Monk i Saveta Evrope g-din Slejter, o čemu su sastavljeni detaljni izveštaji sa veoma značajnim smernicama i preporukama ministarstvima unutrašnjih poslova i međunarodnoj zajednici.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije, u saradnji sa Danskim centrom za ljudska prava i nevladinom organizacijom Liga Eksperata – LEX iz Beograda, započeli su i završili fundamentalan rad na izradi opšte vizije i strategije Ministarstva unutrašnjih poslova. Veoma je važno napomenuti da je u okviru Lige eksperata već završena radna verzija Zakona o policiji, te da je model Zakona o obaveštajnoj agenciji u znatnom delu usvojen na saveznom nivou. Zanimljivo je da DOS-ova većina na saveznom nivou glasa za potpuno drugačiji koncept zakona o kontroli službi bezbednosti na saveznom nivou od usvojenog zakona na republičkom nivou.

Novi Zakon o policiji teži da otkloni nedostatke koji su uočeni u normiranju policijskih poslova u dosadašnjim propisima i policiju stavi u službu građana i civilnog društva. Zakon, u skladu sa savremenim standardima, insistira na spoljnoj i unutrašnjoj kontroli, preventivnoj ulozi policije i novom stilu rada policije u zajednici.

U okviru MUP-a napravljen je predlog zakona o suzbijanju nereda na sportskim manifestacijam koji bi mogao da vrlo brzo uđe u skupštinsku proceduru. Navedeni zakon baziran je prevashodno na pozitivnim iskustvima Velike Britanije.

Šta bi trebalo učiniti

Po mom mišljenju, neophodno je, pre svega, doneti novi ustavni okvir na republičkom nivou, a tek zatim pristupiti donošenju zakona koji će precizno regulisati materiju koja se odnosi na rad policije, a zakon o obaveštajnoj agenciji prekomponovati u skladu sa savremenim konceptima. Tu pre svega mislim na izmene postojećih zakona, ali i podzakonskih akata koji detaljno regulišu rad policije. Neophodno je donošenje novih zakona koji detaljno regulišu materiju zaštićenog svedoka, odnosno krunskog svedoka, zatim agenta provokatora i sličnih propisa koji uvode šire mogućnosti za borbu protiv organizovanog kriminala. Sistem spoljne i unutrašnje kontrole podrazumeva potpuno novi pristup kontroli rada policije i treba da svede mogućnost pre svega političke zloupotrebe policije na minimum. Zakon o ombudsmanu treba da doprinese takođe izmeni sadašnjeg nivoa zaštite prava građana. Neophodno je donošenje i drugih zakona koji regulišu na drugačiji način rad detektivskih agencija i agencija za zaštitu objekata i lica, koji predstavljaju mogući izvor problema.

Zaključak

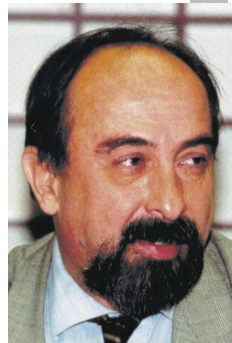
Pre svega treba nastaviti sa temeljnom reorganizacijom strukture policije. Ono što se mora imati u vidu jeste da mnoge zloupotrebe policije nisu

izvršene u skladu sa postojećim propisima, već umnogome suprotno njima. Promena postojećih propisa neće automatski dovesti do kvalitetnijeg rada u policiji. Neophodno je budućim rešenjima anticipirati realne probleme i mentalitet zaposlenih u policiji, te realnim sistemom višestruke kontrole – nezavisne od, pre svega, stranackih uticaja – uneti efikasan kontrolni mehanizam kako unutrašnje tako i spoljne kontrole, koji bi, uz reformisano sudstvo, predstavljao pouzdan i objektivan garant zakonitog rada policije. Tako kontrolisana policija, uz temeljnu promenu edukacije policajaca i izbora kadrova, mogla bi biti jak garant gradanima u zaštiti njihovih prava.

Ono što svakako predstavlja ključnu razliku između evropskih policija i policije Srbije jeste efikasan sistem kontrole i upravljanje ljudskim potencijalima koji obezbeđuje napredovanje najsposobnijih i najstručnijih kadrova u policijskoj hijerarhiji. Razvijanje demokratskih institucija i sprovođenje lustracije mora obezbediti dekriminalizaciju i, posebno, depolitizaciju policije. Proces reformi policije biće svakako veoma težak i naporan zadatak od čije efikasne realizacije zavisi i brzina dostizanja standarda Evropske unije, ali i izgradnja pravne države i demokratskih institucija u Srbiji.

Bogato i dosadno, ako je ikako moguće

Srbija je, opet, u vanrednom stanju. Tužna priča srpske istorije kao da se nastavlja, kao da ne možemo da ni u XXI veku uplovimo u mirne vode i živimo kao sav ostali svet – dosadno i, po mogućstvu, bogato. Stalno se vraćamo na elementarna pitanja cene ljudskog života u nas i funkcionisanja osnovnih institucija, pitanja opstanka države i nacije, pitanja identiteta, Brankovića i Obilića, pitanja temeljne (re)konstrukcije Srbije. I tragična smrt Zorana Đinđića izraz je teškog previranja i borbe podzemnih sila za dominaciju nad našim životima. Ukoliko se pokaže da je njegova smrt pokrenula točak u dobrom pravcu, u pravcu čišćenja Srbije od zla, moći će se zaključiti da nije bila uzaludna.

Nova vlada Srbije predstavlja, kako je rečeno, vladu kontinuiteta sa prethodnom, Đinđićevom. I to je tačno ukoliko se gleda sastav vlade – svi su ministri ostali na svojim položajima – ali ipak nije po svemu ostalom. Promenjen je premijer, tj. onaj koji preseca kad god se pojave problemi, a njih je puno svaki dan; promenjene su političke okolnosti u Srbiji i oko nje, a zahvaljujući novim izazovima koje su atentat i vanredno stanje doneli.

U ovom tekstu želim da pogledam ekonomski aspekt cele stvari – da pokušam da prikažem rad prethodne vlade, sadašnji trenutak i perspektive.

I

Januara 2001. godine, kada je formirana, nova vlada zatekla je očajnu ekonomsku situaciju. Nije bilo makar jedne stvari iz Miloševićevog nasleđa koja je bila dobra. Veliki posao tranzicije tek je predstojao. I Đinđić je napravio pametan potez i za ministre iz ekonomskih resora uzeo vanstranačke stručnjake, neopterećene politikom i sklone reformama.

Zoran Đinđić je posedovao sasvim zdravo i tačno shvatanje važnosti ekonomije za život naroda i u ekonomskim reformama nalazio glavni put u bolju budućnost. U osnovi, on je privredni život video kako ga vidi jedan poslovni čovek: odlično je osećao probleme, mada nije uvek najtačnije video lekove za te probleme. Nije najbolje razumeo vrline tržišne ekonomije, ali to je muka čak i za veliku većinu naših ekonomista. Nije se libio neposrednog rada vlade sa privrednicima, ali je teško nemati bar malo razumevanja za teškoće prvog perioda tranzicije jedne uništene ekonomije. Ipak, svojim ministrima iz ekonomske oblasti, bar koliko znam, nije davao domaće zadatke, već slobodu da koncipiraju reforme kako sami misle da je najbolje, pružajući im

1 Centar za liberalno-demokratske studije

punu podršku kada je god trebalo. I njima je bilo lakše kada su imali tako jaku političku zaledinu. Interesovalo ga je mišljenje struke: poslednji put kada smo se videli, razgovarali smo o kursu dinara i razlozima za njegovu promenu, pa i kako je to najbolje učiniti.

U te dve godine Đinđićeva vlada je puno radila, manje uradila, ali pravog ekonomskog napretka još uvek nema. Sigurno je da su ekonomski ministri posvećeni reformama i da naporno rade. I sigurno je da reforme napreduju. Državna blagajna je uglavnom sređena, mada su poresko opterećenje i državni rashodi preveliki, a porezi još uvek nedovoljno modernizovani. Privatizacija malih preduzeća napreduje, ali po niskim cenama, izazivajući političke otpore. Radno zakonodavstvo je bitno unapređeno, kao i socijalna zaštita. Potrebno je pomenuti i bivši savezni nivo, koji je učinio prvi i važan korak u liberalizaciji spoljne trgovine, radikalno reformisao bankarski sistem (doduše, nije mu povratio poverenje) i obezbedio relativnu finansijsku stabilnost.

Međutim, toliko željenih rezultata još uvek nema. Ekonomski rast je skroman, nema znatnijeg priliva stranih direktnih investicija, preduzeća nisu restrukturirana, nezaposlenost je visoka, kao i siva ekonomija, dug prema svetu je veliki, autohtoni privatni sektor sporo napreduje, spoljnotrgovinski deficit je enorman, a Srbija je i dalje siromašna zemlja bez posebno povoljnih perspektiva u srednjem roku. Lider Balkana svakako neće postati još decenijama.

Opšte posmatrano, ritam reformi se usporavao sa protokom vremena. U 2001. godini bio je brz, da bi u 2002. opao. Da li se radi o manjku ideja u drugoj, složenijoj fazi reforme, o ograničenjima koje donose skromni kapaciteti celokupne državne administracije ili o rezultatu pogoršanja političkih prilika u Srbiji stvar je procene. Verovatno deluju svi uzroci.

Vlada je imala dobru podršku međunarodnih finansijskih organizacija, pa i vlada nekih razvijernih zemalja. Prvo, i MMF i Svetska banka i Evropska banka za obnovu i razvoj davale su i daju povoljne kredite koji održavaju platni bilans i potpomažu strukturne promene u Srbiji, što sve podiže i životni standard stanovništva. Ipak, ne treba gubiti iz vida činjenicu da se radi o kreditima, a ne o donacijama, tako da će se oni morati vraćati, i pored povoljnih uslova. Sa druge strane, vrlo je nepovoljno to što Srbija mora da vraća dugove Kosova, iako ne poseduje nikakve mogućnosti naplate iz ove pokrajine. Drugo, krediti MMF-a i Svetske banke uvek su povezani sa uslovima koje je potrebno zadovoljiti kako bi oni bili odobreni i redovno uplaćivani, a tiču se preciznog spiska reformi koje Srbija mora da izvede. To uslovljavanje jeste načelno pozitivno, jer podstiče domaće vlasti na reforme, mada je pitanje da li je uvek dobro odmereno, i pored konsultacija sa našim vladama. I treće, međunarodne finansijske institucije daju dobrodošlu moralnu podršku zemlji, jer njihove pohvale reformama (posebno kada su preterane) daju pozitivan signal stranom svetu. Na kraju, ne verujem da je bilo moguće izvući više para od njih. Nisu one humanitarne agencije da nam pomažu koliko nam treba.

Bilo je, svakako, i propusta i nezapočetih stvari. Prvo, potpuni neuspeh da se komercijalizuje kapital koji postoji, a leži neiskorišćen. Tu mislim na zemljište, poslovni i stambeni prostor i slično, koji bi, u povoljnijim okolnostima, mogli da predstavljaju kolateral (zalogu) za kredite i da, tako,

podstaknu ekonomski napredak. De Soto je jasno pokazao da su siromašne zemlje siromašne prvenstveno zato što ne umeju da iskoriste kapital koji poseduju. Drugim rečima, Srbija bi pod hitno morala da sačini valjanje registre imovine i da reguliše kolateral, a posebno hipoteke, koje je sada gotovo nemoguće realizovati. Drugo, vladi Srbije je, bar donekle, nedostajala strateška vizija o vrlinama slobodnog tržišta. Ona i dalje više shvata Srbiju kao jedno preduzeće i pokušava da je menadžeriše kao korporaciju, dok se pravi koncept nalazi na drugoj strani – u samostalnoj i slobodnoj aktivnosti miliona ljudi u sopstvenom interesu. Za reformatora kao što je bio Petar Veliki teško da ima mesta u XXI veku. Naglasak danas mora biti na jačanju konkurencije. Treće, mnogi potrebni zakoni još nisu doneti – o preduzećima, zapošljavanju, koncesijama, hipoteci, stečaju, carinski i slično.

Đinđićeva vlada pokazivala je niži nivo demagogije nego što bi se očekivalo u ovakvim okolnostima. Naime, demagogija, tj. potkupljivanje građanstva državnim parama, gotovo da je neminovna posledica demokratije, posebno u politički burnim vremenima. I ova vlada svakako je posedovala jasnu crtu sveopšte brige o narodu, o čemu svedoče visoka izdvajanja za socijalne transfere. Ali, ona je pokazala i jednu za mene neočekivanu tvrdoću prema neumerenim zahtevima pojedinih slojeva, što je vrlo pozitivno. Znam da ih je na to podsticao MMF, ali verujem da je bilo prave iskrenosti u vladinom delovanju. Đinđić je umeo da bude vrlo tvrd kada je to smatrao nužnim, a dobro je razumeo da je kolač koji se deli jako ograničen i da nema mogućnosti za zadovoljenje svih razumnih aspiracija.

II

Lanac događaja započet atentatom ne može a da se ne odrazi na ekonomsku poziciju zemlje, a pitanje intenziteta efekata je svakako otvoreno. Sigurno je, ipak, da Srbiji ne preti nikakva kataklizma u vidu hiperinflacije ili drastičnog smanjenja ekonomske aktivnosti. Svakodnevnica će izgledati isto, kao da se ništa nije dogodilo, ali postoje razlozi za ozbiljnu zabrinutost.

Industrijska proizvodnja je u prva dva meseca ove godine smanjena u odnosu na isti period u prethodnoj, što svakako ne spada u minuse vanrednog stanja, ali što otežava dalje reformske zahvate. Slično tome, spoljnotrgovinski deficit je i dalje ogroman. Vladina projekcija ekonomskog rasta za 2003. godinu s pravom je revidirana sa pet na tri i po procenta, a moglo je i još niže. Sa druge strane, priliv stranog novca iz kredita i pomoći se smanjuje, ukupno posmatrano. Dok međunarodne finansijske institucije nastavljaju sa poslom u dosadašnjem tempu još godinu-dve, dotle finansijska pomoć već sada znatno opada, pošto strane vlade veruju da bi Srbija mogla i morala da se nadalje osloni na sopstvene resurse, jer niti je baš siromašna kao afričke zemlje, niti je prioritet u svetskoj politici.

Posle niske ekonomske aktivnosti, drugi problem je makroekonomska stabilnost, a prvi na udaru je budžet Srbije. Kada poreska baza ne raste (zbog ekonomske stagnacije ili čak eventualnog realnog pada) i kada se smanjuje priliv pomoći, tada dolaze u pitanje budžet i planirani budžetski deficit.

Dodatni negativan efekat na budžet predstavljao je verovatno smanjenje prihoda od privatizacije. Jer, verovatno najgori efekat atentata na Đinđića sa ekonomskog stanovišta jeste podsticanje uverenja kod stranih investitora da je Srbija nestabilna zemlja, tj. da je politički rizik i dalje vrlo visok. Što je najgore, taj nepovoljan imidž može ostati čak i onda kada se situacija smiri, pa čak i ukoliko realan politički rizik bude manji nego ranije. Naravno, neće svi potencijalni investitori odustati od ulaganja, ali će, sigurno je, cena preduzeća koja se privatizuju biti smanjena, kako bi percepcija povećanog političkog rizika bila kompenzovana. Imamo i efekatan i žalostan primer: za samo 23 miliona dolara prodat je Sartid, gde ulaze dve železare, smederevska luka i slobodna carinska zona i još par preduzeća. I to bez svih velikih dugova, koji su ostali državi Srbiji. A takva niska cena je svakako čist gubitak za državni budžet, ne ulazeći sada u pitanje da li je bilo moguće dobiti više.

Sa druge strane, postojeće vanredno stanje zamrzlo je sindikalnu borbu, ali je verovatno da će se, po njegovom skorom ukidanju, stara priča sa znatnim zahtevima velikih državnih preduzeća i društvenih delatnosti nastaviti. Pitanje je koliko će otpornosti prema ovim zahtevima pokazati vlada bez Zorana Đinđića, koji je imao hrabrosti da im se suprotstavi. Pored toga, verovatni parlamentarni izbori tokom sledećih meseci povećaću osetljivost vlade na zahteve građana, pa i onda kada nisu pravedni i u skladu sa budžetskim mogućnostima. I na kraju, velika većina budžetskih rashoda je neelastična, tj. određena drugim zakonima, tako da ih praktično nije moguće smanjiti. Na primer, penzije imaju svoj mehanizam indeksacije i on se mora poštovati i penzije isplaćivati, do eventualne promene zakona.

Opštije posmatrano, u ekonomskim računima pojavljuje se novi deficit od više stotina miliona dolara (manja ekonomska aktivnost, manji priliv stranog novca, manji prihodi od privatizacije), koji se nekako mora pokriti.

Najlakše bi bilo da se poveća međunarodna finansijska podrška Srbiji, a posebno po atentatu i kao znak podrške Srbiji. Međutim, šansa za povoljan rasplet je vrlo niska, kao i uvek. Mehanizmi odlučivanja u međunarodnim finansijskim institucijama i Evropskoj uniji vrlo su složeni i nema šanse da odobre dodatna, neplanirana sredstva. Maksimum pogodnosti sa njihove strane jeste promena dinamike isplata, pa da nam u kraćem roku uplate više nego što je projektovano, a kasnije manje. Pored toga, svet je zaokupiran drugim poslovima, od kojih je onaj u Iraku najvažniji, i bez preke potrebe neće ni pomisliti da je Srbiji potrebno dati dodatnu injekciju.

Ostaju domaći izvori. Na povećanje poreza verovatno ne treba pomišljati, jer ni ovi sadašnji nisu mali (posebno akcize i porezi na promet). A i smanjenje rashoda teško da dolazi u obzir. Možda bi Narodna banka mogla da pripomogne?

Uopšte, pozicija Narodne banke nije nimalo laka. Pomenuti budžetski problemi dovešće do pritiska na Narodnu banku da se uključi i, naravno samo „privremeno”, podrži budžet Srbije. Time će biti testirani ne samo odnosi Đelića i Dinkića, već i filozofija guvernera i njegovih saradnika. Naime, Narodna banka je do sada za jedini cilj monetarne politike smatrala stabilnost cena, a ne i ekonomsku aktivnost. Ta je filozofija bila

razumna u početku, dok sećanja na inflacije iz prethodnih godina nisu izbledela, ali je pitanje da li je opravdana i sada. Jer, nijedna centralna banka ne zanemaruje privrednu aktivnost, već joj, od Amerike nadalje, pridaje punu pažnju i podešava i svoje instrumente tako ne bi li zadržala cene u stanju mirovanja i podstakla konjunkturu onda kada malakše. Ne smatraju šefa američke Federalne rezerve Grinspena velikanom zato što je uspešan na poslu održavanja nulte inflacije, već zato što je u dugom vremenskom razdoblju uspevao da pomiri pomenuta dva cilja. Na pitanju strategije Narodne banke Dinkić se sukobio sa Zoranom Đinđićem i zamalo izgubio mesto, a čujem da za njega opasnost ni sada nije prošla.

Na novu, postatentatsku situaciju najbrže je reagovao guverner. Odmah je podigao obaveznu rezervu banaka, verovatno želeći da ovom restriktivnom merom umiri eventualna inflaciona očekivanja aktera u vreme posle atentata i dodatno učvrsti monetarnu stabilnost. Time je smanjio novčanu masu i pogoršao ionako tanku likvidnost privrede, što ne može a da se negativno ne odrazi na ekonomske poslove. Ugrozio je, naravno, i likvidnost bankarskog sistema. Naše banke se nalaze u vrlo osetljivoj fazi oporavka i skromnog rasta kreditnog potencijala, pa i kreditiranja poslova privrede i stanovništva, i ovo oduzimanje novca ih samo smanjuje na još manju meru nego što je ova ionako mala. Kako reče jedan kolega bankarski ekspert, sve više kreditnog potencijala banaka, ranije uglavnom deviznog a sada i dinarskog, završava u sefovima Narodne banke kao neaktivni kapital. Bilo kako bilo, nema sumnje da NBS, želeći održanje finansijske stabilnosti i smanjenje rizika, u određenoj meri guši razvoj bankarskog sektora, a time i ekonomije u celini. Postoji i dodatna cena: NBS stalno pravi gubitke, jer na ta bankarska sredstva plaća bankama kamate. Onaj pomenuti ekspert postavlja dodatno pitanje: da li to NBS nepotrebno oslobađa banke poslovnog rizika i daje im prevelike kamate na zamrznuti novac, čineći od njih dobro stojeće parazitske firme?

III

Jedna od žrtava atentata biće, bojim se, i ekonomske reforme, i to iz dva razloga. Prvi je nestanak Đinđića, koji je zaista bio snaga koja ih je gurala. Nije izvesno da preostali „lideri” imaju jednako pozitivan stav prema ekonomskim reformama. Doduše, postoji izvesna nada da će neminovne političke promene po ubistvu Đinđića doneti i nestanak ili smanjenje izvesnih ograničenja koja su ranije postojala...

Drugi je visoka verovatnoća parlamentarnih izbora tokom sledećih meseci, pošto je sasvim smisljena ideja da DOS minus pokuša izbornu iskoristiti povoljne efekte koje im pred narodom donosi hapšenje i, sutra, suđenje brojnim opasnim kriminalcima. A borba sa mafijom i priprema izbora na kojima treba pobediti svakako nisu povoljno vreme za ekonomske reforme, koje ne samo da podrazumevaju postizanje i održavanje političkog jedinstva unutar široke koalicije, što nikako nije jednostavno, već donose i rizik gubitka podrške kod pojedinih slojeva stanovništva, koji mogu proceniti da će opet biti gubitnik Dakle, verovatno je da će vlada do kraja godine

biti orijentisana na borbu sa mafijom i eksploataciju te borbe u propagandne svrhe, kao i na očuvanje sopstvenog koalicionog jedinstva, tako da će na ostale aktivnosti, osim saradnje sa Haškim tribunalom, biti utrošeno malo energije.

Ali (uvek postoji neko ali), time će biti propuštena jedna dobra prilika da se iskoristi trenutak u kome reforme mogu biti sprovedene lakše nego obično. Naime, ovo je, prvo, momenat u kome je vladajuća koalicija homogena kako verovatno više nikada neće biti i, drugo, politička opozicija je ili učutkana i zabrinuta za svoju političku sudbinu (SRS, SPS, SSJ) ili luta ne znajući šta da radi u datim okolnostima (DSS), tako da postoji mogućnost da se brzo i bez znatnijih otpora „proguraju” i promene koje su od dugoročno velikog značaja za reforme i budućnost Srbije. Šteta je da takva prilika ne bude iskorišćena, a verovatno neće.

A posla je puno. Da se obezbedi vladavina prava. Da se stvori dobar finansijski sistem. Da se podstiče konkurencija, a ne borba za rentu. Da se dalje liberalizuje spoljnotrgovinski sistem. Da se koriguje kurs dinara. Da poverilac dominira, a ne dužnik. Da neuspešan bankrotira. Da se reguliše dug Londonskom klubu i zemlja izađe na svetsko tržište kapitala, itd. Tranzicija je tek započeta i nije vreme za samozadovoljstvo.

Centar za liberalno-demokratske studije

Beograd - Smederevska Palanka, SR Jugoslavija

Centar za liberalno-demokratske studije (CLDS) je nestranačka, nevladina i neprofitna istraživačko-obrazovna organizacija.

Ciljevi CLDS-a su:

- zaštita individualnih sloboda
- slobodna tržišna privreda i ekonomski napredak
- vladavina prava
- odgovorna i ograničena država
- liberalna demokratija

Ostvarivanje ovih ciljeva podrazumeva delovanje CLDS usmereno ka:

- reformama političkog sistema
- ekonomskoj tranziciji
- izgradnji civilnog društva
- zaštiti ljudskih i manjinskih prava
- kooperaciji među pojedincima, lokalnim zajednicama i državama
- istraživanju i publikovanju liberalne misli
- edukaciji građana

Osnovne aktivnosti CLDS-a su:

- istraživanje
- uticaj na javno mnjenje
- edukacija

Neki projekti: Korupcija na carini
Antimonopolska politika
Regionalizacija Srbije
Siromaštvo u Srbiji
Funkcionalna državna zajednica Srbije i Crne Gore
Korupcija u Srbiji
Novi model privatizacije u Srbiji
Osnove reforme tržišta rada u Srbiji
Parlamentarna kontrola Savezne vlade
Škola liberalnih ideja *Sloboda i razvoj*
Letnja škola *Demokratija i ekonomija*